

МВС України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**В.Г. Грибан, А.Є.Фоменко,
Д.Г. Казначєєв, О.І. Бойко**

**БЕЗПЕКА ПРАЦІВНИКІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ
НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ**

Навчальний посібник

Дніпро
2018

УДК 351.74

Г 82

*Рекомендовано науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ 14.06.2018 р., протокол № 10*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Обушенко О.М. – доктор юридичних наук, професор, заступник командира полку ПСПОП «Дніпро-1» ГУНП в Дніпропетровській області, полковник поліції; **Миронюк Р.В.** – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, полковник поліції; **Сироткін О.В.** – заступник начальника Тренінгового центру ГУ НП в Дніпропетровській області, майор поліції.

Грибан В.Г.

Г 82 Безпека працівників Національної поліції в умовах надзвичайних ситуацій: навчальний посібник (Грибан В.Г., Фоменко А.Є., Казначеев Д.Г., Бойко О.І. / за заг. ред. Грибана В.Г.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 100 с.

ISBN 978-617-7665-51-8

Розкривається значення дотримання та суть вимог безпеки працівників Національної поліції в умовах надзвичайних ситуацій, висвітлюються основні поняття сутності та змісту надзвичайних ситуацій, надзвичайних адміністративно-правових режимів, що можуть вводитись на території України при виникненні надзвичайних ситуацій різного походження, режим повсякденного функціонування єдиної державної системи цивільного захисту.

У посібнику висвітлюються форми та дії працівників поліції в умовах виникнення надзвичайних ситуацій, під час попередження, припинення чи ліквідації їх наслідків, а також формування у майбутніх фахівців умінь та компетенцій для забезпечення особистої безпеки й ефективного вирішення працівниками поліції службових завдань при виникненні подібних ситуацій.

У прикінцевих розділах посібника особлива увага приділяється вормуванню знань у слухачів про безпечну поведінку та використання ефективних дій та засобів особистої безпеки в умовах надзвичайних ситуацій.

Для курсантів, студентів, слухачів, викладачів ВНЗ МВС України та практичних працівників підрозділів Національної поліції.

ISBN 978-617-7665-51-8

УДК 351.74

© Автори, 2018

© ДДУВС, 2018

ЗМІСТ

Вступ	5
Розділ 1. ПОНЯТТЯ БЕЗПЕКИ ТА НЕБЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВИНИКНЕННЯ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ	7
1.1. Поняття безпеки та небезпеки в умовах виникнення надзвичайних ситуацій	7
1.2. Ризик в системі правоохоронної діяльності та управління ним в умовах надзвичайних ситуацій	9
1.3. Фактори, що зумовлюють безпеку працівників Національної поліції в умовах виникнення надзвичайних ситуацій ...	11
1.4. Напрями формування забезпечення особистої безпеки працівників Національної поліції в умовах надзвичайних ситуацій	12
Контрольні запитання	15
Розділ 2. НАДЗВИЧАЙНІ СИТУАЦІЇ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ	16
2.1. Поняття та види надзвичайних ситуацій	16
2.2. Режими функціонування територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту	18
2.3. Правовий режим надзвичайного стану	20
2.3.1. Умови, порядок введення та припинення дії надзвичайного стану	21
2.3.2. Заходи правового режиму надзвичайного стану, що запроваджуються в умовах надзвичайних ситуацій	24
2.4. Правовий режим воєнного стану	27
2.4.1. Порядок введення та припинення дії воєнного стану	27
2.4.2. Заходи правового режиму воєнного стану	29
Контрольні запитання	32
Розділ 3. ПРАВОВА ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ	33
3.1. Законодавство України щодо діяльності працівників Національної поліції в умовах надзвичайних ситуацій	34
3.2. Відомчі нормативно-правові акти щодо забезпечення діяльності працівників Національної поліції в умовах надзвичайних ситуацій	37
Контрольні запитання	44

Розділ 4. БЕЗПЕКА ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ПРИРОДНОГО ХАРАКТЕРУ	45
4.1. Заходи безпеки при землетрусах	45
4.2. Заходи безпеки при зсувах та селях	52
4.3. Заходи безпеки під час сходження лавин	56
4.4. Заходи безпеки при повені	58
4.5. Заходи безпеки при цунамі	61
4.6. Заходи безпеки при ураганах	64
Контрольні запитання	66
Розділ 5. БЕЗПЕКА ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ТЕХНОГЕННОГО ХАРАКТЕРУ	67
5.1. Дії при радіоактивному зараженні навколишнього середовища ...	68
5.2. Дії при аваріях на хімічно небезпечних об'єктах	72
5.3. Колективні та індивідуальні засоби захисту від вражаючих факторів техногенних небезпек	77
Контрольні запитання	79
Розділ 6. ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПРИ ВИНИКНЕННІ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ	80
6.1. Заходи безпеки під час виникнення масових заворушень	80
6.2. Заходи безпеки в разі терористичного акту	81
Контрольні запитання	83
Розділ 7. ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПРИ ВИНИКНЕННІ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ВОЄННОГО ХАРАКТЕРУ	84
Контрольні запитання	91
ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ВИЗНАЧЕННЯ	92
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	97

ВСТУП

Статистичні дані свідчать, що більше всього людей гине, стає інвалідами, захворює від безпосередньої небезпеки природного, техногенного, антропогенного, біологічного та соціального походження. Сучасне становище безпеки людей в Україні порівняно з іншими країнами є незадовільним. Підвищення ризику виникнення надзвичайних ситуацій в Україні підсилюється глибокою економічною кризою, в якій перебуває наша держава, що зумовлено зупинкою багатьох виробництв, проблемами, пов'язаними з енергетичними ресурсами, занепадом експлуатаційних служб комунального господарства, веденням бойових дій на території Луганської та Донецької областей. Значна кількість людей гине та отримує травми через несвоєчасність допомоги, неузгодженість дій відповідних державних структур, недостатню кваліфікацію рятувальників, відсутність своєчасного матеріально-технічного забезпечення рятувальних служб, а також погану підготовку населення до дій в умовах виникнення надзвичайних ситуацій.

Перед працівниками Національної поліції висувуються завдання підвищеної складності, які часто доводиться виконувати в особливих, екстремальних ситуаціях, наближених до військових умовах, небезпечних для здоров'я і життя, пов'язаних із звільненням заручників, застосуванням фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї, забезпеченням правопорядку під час проведення публічних заходів, при виникненні стихійних лих і надзвичайних ситуацій. Найчастіше ці ситуації пов'язані із загрозою психічному стану людини та її здоров'ю. Для успішного вирішення поставлених завдань від поліцейського потрібна максимальна готовність як у фізичному плані, так і в плані психологічної стійкості. Велика кількість працівників поліції, які загинули, отримали поранення, каліцтва і контузії під час виконання службових обов'язків, свідчить про зниження ролі тактико-спеціальної підготовки та особистої безпеки в системі професійної підготовки. Першопричиною цього є відсутність необхідних навичок дій у таких ситуаціях.

Особиста безпека працівників поліції наразі є одним з важливих чинників для успішного вирішення їхніх службових завдань, особливо в умовах виникнення надзвичайних ситуацій. Особисту безпеку працівників поліції слід розглядати як їх обов'язок, а не право. Забезпечення особистої безпеки – одна з основних функцій, яку виконують працівники поліції та яка може врятувати їм життя в умовах виникнення надзвичайних ситуацій. Тому забезпечення безпеки працівників поліції в умовах виникнення надзвичайних ситуацій є пріоритетним завданням як

для самих працівників поліції, так і для суспільства та держави.

Метою навчального посібника «Безпека працівників Національної поліції в умовах надзвичайних ситуацій» є отримання комплексу теоретичних знань щодо нормативно-правових норм, форм та методів дій працівників поліції в умовах виникнення надзвичайних ситуацій, під час попередження, припинення чи ліквідації їх наслідків, а також формування у майбутніх фахівців умінь та компетенцій для забезпечення особистої безпеки й ефективного вирішення працівниками поліції службових завдань при виникненні подібних ситуацій.

Основними завданнями навчального посібника «Безпека працівників Національної поліції в умовах надзвичайних ситуацій» є:

- усвідомлення значення ефективного використання теоретичних знань і практичних навичок у працівника Національної поліції, необхідності їх розвитку у комплексі професійно-кваліфікаційних якостей у надзвичайних ситуаціях;

- визначення поняття, сутності, змісту та видів надзвичайних ситуацій, характеристики надзвичайних адміністративно-правових режимів, що можуть вводитись на території України при виникненні надзвичайних ситуацій різного походження;

- знання нормативно-правових актів, що регламентують управлінську діяльність в державі під час виникнення надзвичайних ситуацій, їх попередження, припинення чи ліквідації;

- отримання знань про заходи безпеки в умовах надзвичайних ситуацій;

- вироблення навичок проведення заходів із профілактики травмування, загибелі працівників поліції під час виконання службових обов'язків в умовах надзвичайних ситуацій;

- виховання активної позиції щодо практичної реалізації принципу пріоритетності охорони життя та здоров'я працівників відносно результатів службової діяльності;

- вміння обирати способи безпечних режимів службової діяльності та виконання оперативно-службових і службово-бойових завдань в умовах надзвичайних ситуацій.

Розділ 1. ПОНЯТТЯ БЕЗПЕКИ ТА НЕБЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВИНИКНЕННЯ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

1.1. Поняття безпеки та небезпеки в умовах виникнення надзвичайних ситуацій

Сьогоднішня ситуація в Україні щодо небезпечних природних явищ, аварій і катастроф характеризується як дуже складна. Протягом останнього часу щороку в Україні виникає до 300 надзвичайних ситуацій природного походження і до 500 – техногенного. Найбільше таких надзвичайних ситуацій виникає у Запорізькій, Донецькій, Дніпропетровській, Луганській, Львівській і Одеській областях. Щороку в Україні від надзвичайних ситуацій (стихійних лих, транспортних аварій, аварій на виробництві, утоплень і отруєнь) гине більше 70 тис. осіб.

Тенденція зростання кількості природних і, особливо, техногенних НС, складність цих наслідків змушують розглядати їх як серйозну загрозу безпеці окремої людини, суспільству та навколишньому середовищу, а також стабільності розвитку економіки країни. Для роботи в районі надзвичайної ситуації потрібно залучати значну кількість людських, матеріальних і технічних ресурсів.

Безпека працівника Національної поліції при виникненні НС розглядає проблеми його безпечного перебування в докільлі у процесі службової діяльності під час виникнення надзвичайних ситуацій і спрямована на вивчення закономірностей виникнення небезпек, їх властивостей, наслідків їх впливу на життєвий ресурс, основ захисту здоров'я та життя поліцейського під час його трудової діяльності від небезпек, а також на розроблення та реалізацію відповідних засобів і заходів щодо створення й підтримання здорових та безпечних умов життя й діяльності поліцейських в умовах надзвичайних ситуацій (НС).

Виходячи з цього, можна визначити, що безпека працівників поліції в умовах надзвичайних ситуацій – це така характеристика життя й діяльності, що відображає збалансованість чинників, які загрожують життю поліцейського, та чинників, які запобігають наслідкам дії таких загроз. Основними чинниками, які характеризують загрози життю та здоров'ю поліцейського в умовах надзвичайних ситуацій, є чинники небезпеки та безпеки.

Безпека – це стан життя та діяльності, за якого з певною ймовірністю виключається прояв небезпек. *Безпека* – це мета, а *безпека* життєді-

яльності – засоби, шляхи, методи її досягнення.

Небезпеки – це складові будь-якого процесу або явища, які характеризуються фізичними, хімічними та біологічними діями з несприятливими наслідками для людини та навколишнього середовища. Вони мають такі характерні ознаки: загроза функціонуванню органів і організму людини в цілому (загроза життю), зміна психіки, поведінкових реакцій, матеріальні втрати, шкода здоров'ю, забруднення навколишнього середовища.

За природою походження небезпеки бувають абіотичні, біотичні і антропічні – вплив сучасної діяльності людини з негативним проявом наслідків. Небезпеки, пов'язані з віддаленою минулою діяльністю людини, називаються антропогенними. У класифікаціях небезпек окремо виділяють соціально-економічний напрямок: технічні, природно-екологічні, соціально-економічні та військові. В окрему групу небезпек виділяють реальні та потенційні (приховані) небезпеки.

Небезпека – це умова чи ситуація, яка існує в навколишньому середовищі і здатна призвести до небажаного вивільнення енергії, що може спричинити фізичну шкоду, поранення чи пошкодження. Небезпека – важливе поняття, що об'єднує явища, процеси, об'єкти, здатні за певних умов завдавати шкоди здоров'ю людини. Небезпека властива всім системам, які мають енергію або хімічні, біологічні чи інші несумісні з життєдіяльністю людини компоненти. Небезпеки підстерігають працівників поліції не тільки на службі, а й в усіх сферах діяльності та побуті.

Небезпека реалізується шляхом виникнення небезпечних, шкідливих та уражаючих факторів.

Небезпечний фактор – це фізичне, природне, соціальне явище або процес у середовищі існування, які потенційно можуть порушувати життєвий чи природний ресурс.

Шкідливий фактор – небезпечний фактор, вплив якого на людину за певних умов призводить або може призвести до захворювання або зниження життєво важливих функцій організму, а також працездатності, завдає шкоди матеріальним цінностям, викликає негативні процеси в суспільстві та природі.

Уражаючий фактор – шкідливий фактор, який скорочує життєвий та природний ресурс, знищує матеріальні цінності. Під скороченням життєвого ресурсу розуміється порушення будь-якого компоненту життєвого ресурсу або сукупності його компонентів.

Потенційна небезпека стає реальною в тому випадку, коли виникають небезпечні фактори, які впливають на суб'єкт або об'єкт.

Стан безпеки досягається або за повної відсутності впливу конкретної небезпеки, або за умови, коли вплив небезпеки на об'єкт знижено

до допустимого рівня впливу. Виходячи з цього, можна конкретизувати визначення безпеки. Безпека – це стан об'єкта, коли негативний вплив на нього всіх потоків речовини, енергії та інформації не перевищує максимально допустимих рівнів.

1.2. Ризик в системі правоохоронної діяльності та управління ним в умовах надзвичайних ситуацій

Для людини завжди існує ризик небезпеки. Ризик можна уявити як поєднання ймовірності події з певними небажаними наслідками.

Слід зазначити, що кількість ризиків небезпек щодо загибелі людей в умовах виникнення надзвичайних ситуацій як у всьому світі, так і в Україні зростає. Для цього, на основі аналізу й оцінки ризику, потрібно вжити заходів щодо вдосконалення управління системою безпеки. Досвід розвинутих країн свідчить, що саме цей метод дозволяє передбачати і здійснювати ефективні запобіжні заходи щодо ймовірних можливих небезпек.

У наукових дослідженнях поняття «управління ризиком» визначається як системне регулярне дослідження виникнення ймовірних ризиків, які загрожують людині, майну, інтересам, діяльності. Дослідження ризику дозволяє заздалегідь передбачати певні тенденції розвитку небезпек, допустимості параметрів їхнього впливу на людину, навколишнє середовище. Зрештою, як зазначають окремі автори, врахування ризику повинно стати невід'ємною складовою всіх сфер життя людини. У словнику ризик визначається як "можливість небезпеки".

На підставі аналізу ризику та його кількісної оцінки здійснюється управління ризиком.

Управління ризиком – це процес прийняття рішень і здійснення заходів, спрямованих на забезпечення мінімально можливого ризику. Мета управління ризиком – завчасне передбачення (прогнозування) ризику, виявлення чинників, що впливають на ситуацію, вживання відповідних заходів щодо їхнього відповідного впливу.

Управління ризиком – це інтерактивний процес з чітко визначеними етапами:

- виявлення та ідентифікація небезпек (ситуацій), які можуть призвести до небажаних результатів;
- аналіз і оцінка ризику небезпек (визначається ймовірність та рівень ризику);
- моніторинг і прогнозування розвитку небезпек;
- оцінка можливих наслідків небезпек;

- розробка заходів і засобів щодо мінімізації наслідків небезпеки.

Ідентифікація небезпек – це кількісна та якісна оцінка небезпеки за можливими передбачуваними наслідками.

Моніторинг і прогнозування небезпек полягає в спостереженні, контролі та передбаченні небезпечних процесів і явищ природи, технічної та соціальної сфер, які є джерелом небезпек; динаміки їх розвитку з метою зменшення негативного впливу.

Існують довгострокові та короткострокові прогнози. Довгострокові прогнози – це далекоглядне передбачення наслідків, наприклад у сейсмонебезпечних районах, у районах, де можливі сельові потоки або зсуви, затоплення; окреслення кордонів ураження у разі техногенних аварій тощо. Короткострокові прогнози орієнтовно визначають час виникнення можливої небезпечної ситуації.

Важливу роль в управлінні ризиком відіграє так званий **людський чинник** – це причини ризику, що пов'язані з помилкою людини в середовищі, де відбувається її діяльність. Він включає різнобічні елементи, серед яких: поведінка людини та її працездатність, фізична підготовка, психологічна підготовка, прийняття рішень на виконання завдання в обмежений час та інше. Здебільшого причиною травм або загибелі поліцейського в умовах надзвичайної ситуації, аварій, катастроф є незнання та непередбаченість до дій у таких ситуаціях.

Основним питанням теорії й практики безпеки життєдіяльності є питання підвищення рівня безпеки. На жаль, це не завжди є можливим. Якщо виявлену небезпеку неможливо виключити повністю, необхідно знизити ймовірність ризику до допустимого рівня шляхом вибору відповідного рішення. Досягти цієї мети, як правило, в будь-якій системі чи ситуації можна кількома шляхами. Такими шляхами, наприклад, є: повна або часткова відмова від робіт та операцій, які мають високий ступінь небезпеки; заміна небезпечних операцій іншими – менш небезпечними; розробка та використання спеціальних засобів захисту; заходи організаційно-управлінського характеру, в тому числі контроль за рівнем безпеки, навчання працівників з питань безпеки в умовах надзвичайних ситуацій. Кожен із зазначених напрямів має свої переваги і недоліки, й тому часто заздалегідь важко сказати, який з них є кращим. Як правило, для підвищення рівня безпеки завжди використовується комплекс цих заходів та засобів.

Для того, щоб виключити або зменшити можливість впливу шкідливих речовин на людей та навколишнє середовище в разі аварії, стихійного лиха чи катастрофи, на підприємстві згідно з вимогами законодавства і нормативних актів з питань цивільної оборони та охорони праці власником мають бути опрацьовані й затверджені план попере-

дження надзвичайних ситуацій і план (інструкція) ліквідації аварій (надзвичайних ситуацій).

У плані попередження надзвичайних ситуацій розглядаються можливі аварії та інші надзвичайні ситуації техногенного і природного походження, прогнозуються наслідки, визначаються заходи щодо їх попередження, терміни виконання, а також сили і засоби, що залучаються до цих заходів. У плані (інструкції) ліквідації аварій (надзвичайних ситуацій) має бути перелічено всі можливі аварії та інші надзвичайні ситуації, визначено дії посадових осіб і працівників підприємства під час їх виникнення.

1.3. Фактори, що зумовлюють безпеку працівників Національної поліції в умовах виникнення надзвичайних ситуацій

Безпека життя і здоров'я працівників в умовах виникнення надзвичайних ситуацій залежить від таких факторів:

- 1) професійно-психологічна підготовленість;
- 2) фізична та технологічна підготовленість;
- 3) вміння використовувати предмети екіпіровки та вогнепальну зброю.

Професійно-психологічна підготовленість поліцейського визначається трьома її основними елементами:

- а) оптимальною індивідуальною професійною концепцією діяльності у небезпечних ситуаціях;
- б) достатнім рівнем розвитку необхідних психологічних якостей;
- в) наявністю особистісної установки на «виживання» в умовах виникнення надзвичайних ситуацій.

Індивідуальна професійна концепція діяльності працівника в умовах виникнення надзвичайних ситуацій передбачає наявність необхідних знань і досвіду, володіння ефективними і безпечними методами діяльності та усвідомлення ним своєї ролі, визначеної як законом, так і власною відповідальністю щодо їх розв'язання.

Небезпечність багатьох службових ситуацій в умовах виникнення надзвичайних ситуацій визначається факторами ризику самої ситуації і ризиком прийняття рішень щодо професійно визначених та життєво необхідних дій працівника. При визначенні ризикованості ситуації і прийнятті відповідних рішень враховується ймовірність невдачі (шкідливих наслідків). Ризик має бути доречним. Якщо існує підвищена ймовірність загрози життю та здоров'ю, слід визначити інший шлях вирішення завдання. Завжди необхідно зважати на співвідношення між сильним ба-

жанням досягнення успіху у конкретній ситуації та мотивацією на збереження власного життя і здоров'я.

У формуванні стійкої особистісної установки на виживання в умовах виникнення надзвичайних ситуацій велике значення мають самопереконання, саморегуляція, конкретні поради і рекомендації щодо дій в таких ситуаціях.

Оптимальним психологічним станом в умовах виникнення надзвичайних ситуацій є абсолютний спокій і максимальна концентрація уваги, працівник не повинен дратуватись, провокувати і панікувати.

Безпека життя і здоров'я працівників Національної поліції в умовах надзвичайних ситуацій значною мірою залежить також від їх фізичного стану та технологічної підготовленості.

1.4. Напрями формування забезпечення особистої безпеки працівників Національної поліції в умовах надзвичайних ситуацій

Особиста безпека працівників поліції в наш складний час є одним з важливих чинників для успішного вирішення їхніх службових завдань, особливо в умовах виникнення надзвичайних ситуацій.

Особисту безпеку працівників поліції слід розглядати як їх обов'язок, а не право. Формування стратегії забезпечення особистої безпеки поліцейського відіграє важливу роль при виконанні працівником поліції його службових обов'язків. При цьому слід зазначити, що стратегія особистої безпеки повинна ґрунтуватися насамперед на індивідуальних особливостях поліцейського, що дозволить найбільш ефективно забезпечити безпеку і виживання в умовах виникнення надзвичайних ситуацій.

Виходячи з викладеного, слід виділити такі напрямки формування стратегії особистої безпеки працівників поліції в умовах виникнення надзвичайних ситуацій:

- забезпечення психологічної безпеки;
- забезпечення фізичної безпеки;
- забезпечення правової безпеки (правова захищеність);
- забезпечення соціальної безпеки;
- забезпечення медичної безпеки;
- забезпечення екологічної безпеки.

Забезпечення психологічної безпеки має один з пріоритетних напрямків у структурі особистої безпеки працівників поліції. Від того, наскільки поліцейський буде готовий в психологічному плані до виникнення екстремальної ситуації, залежатиме ефективність застосування

фізичної сили, вогнепальної зброї, спеціальних засобів. У разі відсутності належної психологічної підготовленості поліцейський ставить під загрозу не тільки своє життя і здоров'я, а й здоров'я громадян та інших осіб, які потребують захисту.

Також необхідним є розвиток психічної саморегуляції працівника поліції і формування високої емоційно-вольової стійкості та інших важливих психологічних якостей, необхідних для успішного виконання поставлених перед працівником поліції завдань, адекватного реагування та ефективної дії в екстремальних ситуаціях, що виникають в умовах надзвичайних ситуацій.

Забезпечення фізичного захисту досягається шляхом забезпечення гідної фізичної підготовки і готовності до надзвичайних ситуацій, розвитку таких якостей, як сила, витривалість, гнучкість, швидкість і точність рухів, підвищення «запасу міцності», необхідного для зниження ризиків отримання травм, поранень і каліцтв в умовах виникнення надзвичайних ситуацій. Ризик фізичної безпеки знижується з прищепленням навичок підтримання гарної спортивної форми.

Процес *забезпечення правової безпеки* складають заходи щодо розвитку правових знань та норм у галузі особистої безпеки, виховання готовності до правової оцінки небезпечних подій, поведінки відповідно до норм вітчизняного законодавства при виникненні надзвичайних ситуацій. Тому першочергове значення має виховання правової свідомості, правових переконань, правової грамотності.

Забезпечення соціальної безпеки має на увазі прищеплення норм безпечної поведінки в соціальному середовищі. Підвищення професійного і культурного рівня призводить до більш чіткої самоідентифікації в колективі і суспільстві.

Забезпечення медичної безпеки включає в себе формування здорового способу життя як основного чинника успішного становлення і розвитку людини. Включає в себе розвиток умінь і навичок надання необхідної медичної допомоги в небезпечних і надзвичайних ситуаціях.

Забезпечення екологічної безпеки формується на основі знань про навколишнє середовище та його стан, умінь і навичок автономного виживання в природних умовах і в умовах надзвичайних ситуацій.

Забезпечення особистої безпеки – це система заходів, що включає в себе ряд етапів, кожен з яких вимагає проведення спеціальних підготовчих заходів.

На першому етапі здійснюється збір різного роду інформації про можливі джерела загрози при виникненні надзвичайних ситуацій різного характеру.

На другому етапі відбувається вироблення спеціальної концепції

для поведінки працівників поліції, які перебувають у різних критичних ситуаціях, що виникають в умовах надзвичайних ситуацій. При цьому з працівником проводиться відповідний інструктаж для поведінки в тій чи іншій ситуації.

На третьому етапі здійснюються безпосередньо ті дії, що були продумані під час другого етапу.

Найголовніше, що всі етапи тривають у різних ситуаціях долі секунд, відтак прийняття рішень і виконання дій багато в чому залежить від даного часу.

Забезпечення проведення заходів і виконання поставлених завдань на належному рівні викликає необхідність постійного вдосконалення, підвищення рівня підготовки працівників Національної поліції України.

З цієї причини одними з основних завдань навчання працівників Національної поліції є, *у межах службової підготовки*: постійне вивчення положень нормативно-правових актів МВС України та Національної поліції за відповідними напрямками, знання і дотримання заходів особистої безпеки при виконанні службових завдань, вивчення положень законодавчих актів, що регламентують виконання працівниками Національної поліції своїх обов'язків в умовах виникнення надзвичайних ситуацій.

Таким чином, навчання працівників Національної поліції формам і методам забезпечення своєї безпеки, чітким і грамотним діям в надзвичайних ситуаціях виступає в даний час одним з найважливіших напрямків професійної підготовки поліцейського.

Статистика отримання травм і каліцтв поліцейськими показує, що найчастіше при виникненні надзвичайної ситуації в початковій стадії поліцейський не має можливості викликати підкріплення або воно просто запізнюється. Тому працівник поліції повинен усвідомлювати, що в критичній ситуації, швидше за все, йому доведеться діяти одному. І від його тактичних умінь, підготовки, психостійкості, рішучості і рівня володіння навичками виживання залежить не тільки результат виконання службово-бойових завдань, але і його власне життя.

Від чіткого і швидкого вміння здійснювати дані дії часто залежить успішність виконання поставлених завдань і навіть життя і здоров'я самого працівника і його колег. Вивчення всіх вищевказаних правил і заходів, що забезпечують особисту безпеку працівника Національної поліції в ході виконання професійних обов'язків, засвоєння ним порядку дій в надзвичайних ситуаціях, формування необхідних навичок безпечної поведінки при виникненні надзвичайних ситуацій є найважливішими елементами підготовки висококваліфікованого працівника поліції.

Контрольні запитання

1. Визначення понять «безпека» та «небезпека».
2. Характеристика небезпек за природою походження.
3. Небезпечний фактор.
4. Ризик в діяльності працівників поліції.
5. Етапи управління ризиком.
6. Фактори, від яких залежить безпека працівника поліції у надзвичайних ситуаціях.
7. Елементи, з яких складається професійно-психологічна підготовка поліцейського.
8. Небезпечність багатьох службових ситуацій у діяльності працівників поліції в умовах виникнення надзвичайних ситуацій.
9. Напрями формування забезпечення особистої безпеки працівника поліції в умовах надзвичайних ситуацій.
10. Психологічна безпека працівника поліції.
11. Правова захищеність працівника поліції.
12. Медична безпека працівника поліції при надзвичайних ситуаціях.

Розділ 2. НАДЗВИЧАЙНІ СИТУАЦІЇ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

2.1. Поняття та види надзвичайних ситуацій

Кодекс цивільного захисту України (КЦЗУ) визначає *надзвичайну ситуацію* як обстановку на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності.

Зона надзвичайної ситуації – окрема територія, акваторія, де сталася надзвичайна ситуація.

КЦЗУ містить такі визначення подій – причин виникнення надзвичайних ситуацій:

– *небезпечна подія* – подія, у тому числі катастрофа, аварія, пожежа, стихійне лихо, епідемія, епізоотія, епіфітотія, яка за своїми наслідками становить загрозу життю або здоров'ю населення чи призводить до завдання матеріальних збитків;

– *аварія* – небезпечна подія техногенного характеру, що спричинила ураження, травмування населення або створює на окремій території чи території суб'єкта господарювання загрозу життю або здоров'ю населення та призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи спричиняє наднормативні, аварійні викиди забруднюючих речовин та інший шкідливий вплив на навколишнє природне середовище;

– *катастрофа* – велика за масштабами аварія чи інша подія, що призводить до тяжких наслідків;

– *епідемія* – масове поширення інфекційної хвороби серед населення відповідної території за короткий проміжок часу;

– *епізоотія* – широке поширення заразної хвороби тварин за короткий проміжок часу, що значно перевищує звичайний рівень захворюваності на цю хворобу на відповідній території;

– *епіфітотія* – широке поширення на території однієї або кількох адміністративно-територіальних одиниць заразної хвороби рослин, що

значно перевищує звичайний рівень захворюваності на цю хворобу на відповідній території.

Згідно зі ст. 5 КЦЗУ надзвичайні ситуації класифікуються за характером походження, ступенем поширення, розміром людських втрат та матеріальних збитків.

Залежно від характеру походження подій, що можуть зумовити виникнення надзвичайних ситуацій на території України, визначаються такі види надзвичайних ситуацій:

- 1) техногенного характеру;
- 2) природного характеру;
- 3) соціальні;
- 4) воєнні.

Надзвичайні ситуації техногенного характеру – це наслідок транспортних аварій, катастроф, пожеж, неспровокованих вибухів чи їх загроза, аварій з викидом (загрозою викиду) небезпечних хімічних, радіоактивних, біологічних речовин, раптового руйнування споруд та будівель, аварій на інженерних мережах і спорудах життєзабезпечення, гідродинамічних аварій на греблях, дамбах тощо.

Надзвичайні ситуації природного характеру – це наслідки небезпечних геологічних, метеорологічних, гідрологічних, морських та прісноводних явищ, деградації ґрунтів чи надр, природних пожеж, змін стану повітряного басейну, інфекційних захворювань людей, сільськогосподарських тварин, масового ураження сільськогосподарських рослин хворобами чи шкідниками, зміни стану водних ресурсів та біосфери тощо.

Надзвичайні ситуації соціально-політичного характеру – це ситуації, пов'язані з протиправними діями терористичного та антиконституційного спрямування: здійснення або реальна загроза терористичного акту (збройний напад, захоплення і затримання важливих об'єктів ядерних установок і матеріалів, систем зв'язку та телекомунікації, напад чи замах на екіпаж повітряного чи морського судна), викрадення (спроба викрадення) чи знищення суден, встановлення вибухових пристроїв у громадських місцях, викрадення зброї, виявлення застарілих боєприпасів тощо.

Надзвичайні ситуації воєнного характеру – це ситуації, пов'язані з наслідками застосування зброї масового ураження або звичайних засобів ураження, під час яких виникають вторинні фактори ураження населення внаслідок зруйнування атомних і гідроелектричних станцій, складів і сховищ радіоактивних і токсичних речовин та відходів, нафтопродуктів, вибухівки, сильнодіючих отруйних речовин, токсичних відходів, транспортних та інженерних комунікацій.

Залежно від обсягів заподіяних надзвичайною ситуацією наслідків, обсягів технічних і матеріальних ресурсів, необхідних для їх ліквідації, визначаються такі рівні надзвичайних ситуацій:

- 1) державний;
- 2) регіональний;
- 3) місцевий;
- 4) об'єктовий.

Надзвичайні ситуації державного рівня – це надзвичайні ситуації, які розвиваються на території двох та більше областей або загрожують транскордонним перенесенням, а також у разі, коли для їх ліквідації необхідні матеріали і технічні ресурси в обсягах, що перевищують власні можливості окремої області.

Надзвичайні ситуації регіонального рівня – це надзвичайні ситуації, які розвиваються на території двох або більше адміністративних районів (міст обласного значення) або загрожують перенесенням на територію суміжної області, а також у разі, коли для їх ліквідації необхідні матеріальні і технічні ресурси в обсягах, що перевищують власні можливості окремого району.

Надзвичайні ситуації місцевого рівня – це надзвичайні ситуації, які виходять за межі потенційно небезпечного об'єкта, загрожують поширенням самої ситуації або її вторинних наслідків на довкілля, сусідні населені пункти, інженерні споруди, а також у разі, коли для їх ліквідації необхідні матеріальні і технічні ресурси в обсягах, що перевищують власні можливості об'єкта. До місцевого рівня також належать всі НС, які виникають на об'єктах житлово-комунальної сфери та інших, що не входять до затверджених переліків потенційно небезпечних об'єктів.

Надзвичайні ситуації об'єктового рівня – це НС, які не підпадають під зазначені вище визначення, тобто такі, що розгортаються на території об'єкта або на самому об'єкті, їх наслідки не виходять за межі об'єкта або його санітарно-захисної зони.

2.2. Режими функціонування територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту

Залежно від існуючої або прогнозованої обстановки з питань цивільного захисту та надзвичайних ситуацій може бути встановлено один з чотирьох режимів функціонування об'єктової ланки функціональної або територіальної підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту:

- режим повсякденного функціонування;

- режим підвищеної готовності;
- режим надзвичайної ситуації;
- режим надзвичайного стану.

Режими встановлюються органами виконавчої влади.

Режим повсякденного функціонування єдиної державної системи цивільного захисту встановлюється за умов нормальної виробничо-промислової, радіаційної, хімічної, сейсмічної, гідрогеологічної, гідрометеорологічної, техногенної та пожежної обстановки та за відсутності епідемій, епізоотій, епіфітотій.

У режимі повсякденного функціонування здійснюється та організовується поточне і перспективне планування, організовується і забезпечується виконання заходів повсякденного режиму роботи.

У разі загрози виникнення надзвичайної ситуації за рішенням відповідно Кабінету Міністрів України, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської чи Севастопольської міських державних адміністрацій для єдиної державної системи цивільного захисту у повному обсязі або частково для окремих її територіальних підсистем тимчасово встановлюється **режим підвищеної готовності**.

Отримавши розпорядження про переведення в режим підвищеної готовності, керівництво:

- збирає працівників, доводить до них обстановку і ставить завдання згідно з отриманим розпорядженням;
- вводить цілодобове чергування працівників;
- уточнює заходи на готовність у режимі надзвичайної ситуації;
- організовує приведення у готовність наявних захисних споруд;
- організовує видачу протигазів, індивідуальних протихімічних пакетів, медичних аптечок на пункті видачі та зосереджує їх у складі;
- проводить підготовчі заходи щодо введення режиму світломаскування;
- проводить профілактичні заходи протипожежного захисту;
- доповідає вищому штабу ЦЗ про виконані заходи.

У разі виникнення надзвичайної ситуації за рішенням відповідно Кабінету Міністрів України, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської чи Севастопольської міських державних адміністрацій для єдиної державної системи цивільного захисту у повному обсязі або частково для окремих її територіальних підсистем тимчасово встановлюється **режим надзвичайної ситуації**.

При введенні режиму надзвичайної ситуації керівництво:

- доводить до працівників обстановку і ставить завдання згідно з отриманим розпорядженням;
- переводить особовий склад підрозділів Національної поліції на поси-

лений варіант несення служби;

- уточнює заходи на готовність у режимі надзвичайного стану;
- організовує виготовлення ВМП (ватно-марлева пов'язка) на всіх працівників;
- організовує приведення у готовність до укриття усіх захисних споруд, підвальних та інших заглиблених приміщень;
- доповідає вищому штабу ЦЗ про виконані заходи.

Режим надзвичайного стану для єдиної державної системи цивільного захисту у повному обсязі або частково для окремих її територіальних підсистем тимчасово встановлюється у межах території, на якій введено правовий режим надзвичайного стану відповідно до Закону України "Про правовий режим надзвичайного стану".

При введенні режиму надзвичайного стану керівництво:

- доводить до особового складу обстановку і ставить завдання про виконання заходів щодо переведення в режим надзвичайного стану;
- організовує видачу працівникам засобів індивідуального захисту;
- уточнює заходи щодо евакуації;
- проводить заходи із забезпечення світломаскування;
- доповідає вищому штабу ЦЗ про виконані заходи.

Евакуація має забезпечити захист працюючого персоналу та студентів під час виникнення надзвичайних ситуацій. Рішення про евакуацію приймається керівником ОЦЗ або особою, яка його заміщує. Підставою для прийняття рішення про практичне здійснення евакуаційних заходів є фактичні показники стану довкілля у випадку надзвичайної ситуації та відповідне рішення Кабінету Міністрів України, органів місцевої державної влади, територіальних органів ДСНС. Проведення евакуації здійснюється відповідно до Положення про порядок проведення евакуації населення у разі загрози або виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.10.2013 № 841.

2.3. Правовий режим надзвичайного стану

Правовою основою введення надзвичайного стану в Україні є Конституція України, Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 березня 2000 року, інші закони України та Указ Президента України про введення надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України.

Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» визначає зміст правового режиму надзвичайного стану, порядок його введення

ня та припинення дії, особливості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій в умовах надзвичайного стану, додержання прав і свобод людини та громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб та відповідальність за порушення вимог або невиконання заходів правового режиму надзвичайного стану.

Надзвичайний стан – це особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до цього Закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Метою введення надзвичайного стану є усунення загрози та якнайшвидша ліквідація особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, нормалізація обстановки, відновлення правопорядку при спробах захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу шляхом насильства, для відновлення конституційних прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, створення умов для нормального функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, інших інститутів громадянського суспільства.

2.3.1. Умови, порядок введення та припинення дії надзвичайного стану

Умови введення надзвичайного стану. Надзвичайний стан вводиться лише за наявності реальної загрози безпеці громадян або конституційному ладові, усунення якої іншими способами є неможливим.

Надзвичайний стан може бути введений в разі:

1) виникнення особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру (стихійного лиха, катастроф, особливо великих пожеж, застосування засобів ураження, пандемій, панзоотій

тощо), що створюють загрозу життю і здоров'ю значних верств населення;

2) здійснення масових терористичних актів, що супроводжуються загибеллю людей чи руйнуванням особливо важливих об'єктів життєзабезпечення;

3) виникнення міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, блокування або захоплення окремих особливо важливих об'єктів або місцевостей, що загрожує безпеці громадян і порушує нормальну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

4) виникнення масових безпорядків, що супроводжуються насильством над громадянами, обмежують їх права і свободи;

5) спроби захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства;

6) масового переходу державного кордону з території суміжних держав;

7) необхідності відновлення конституційного правопорядку і діяльності органів державної влади.

Порядок введення надзвичайного стану. Надзвичайний стан в Україні або в окремих її місцевостях вводиться Указом Президента України, який підлягає затвердженню Верховною Радою України протягом двох днів з моменту звернення Президента України.

До введення надзвичайного стану за підставами, передбаченими пунктами 2-7 частини 2 ст. 4 Закону **«Про правовий режим надзвичайного стану»**, Президент України звертається через засоби масової інформації або в інший спосіб до груп осіб, організацій, установ, які є ініціаторами чи учасниками дій, що можуть бути приводом для запровадження надзвичайного стану, з вимогою припинити свої протиправні дії протягом встановленого у зверненні строку і попередженням про можливість введення надзвичайного стану.

За умов, що вимагають невідкладних заходів для врятування населення або недопущення загибелі людей, надзвичайний стан може бути введено без попередження.

Пропозиції щодо введення надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях Президентіві України подає Рада національної безпеки і оборони України. В разі необхідності введення надзвичайного стану з підстав, передбачених пунктом 1 частини другої ст. 4 Закону **«Про правовий режим надзвичайного стану»**, пропозиції щодо його введення подає Кабінет Міністрів України.

В Указі Президента України про введення надзвичайного стану зазначаються:

1) обґрунтування необхідності введення надзвичайного стану від-

повідно до ст. 4 Закону;

2) межі території, на якій вводиться надзвичайний стан;

3) час, з якого вводиться надзвичайний стан, і строк, на який він вводиться;

4) перелік і межі надзвичайних заходів, вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням надзвичайного стану, а також перелік тимчасових обмежень прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень;

5) органи державної влади, органи військового командування та органи місцевого самоврядування, яким доручається здійснення заходів надзвичайного стану, та межі їх додаткових повноважень;

б) інші питання, що впливають із цього Закону.

Після підписання Указу про введення надзвичайного стану Президент України звертається до Верховної Ради України щодо його затвердження. Звернення Президента України розглядається Верховною Радою України в невідкладному порядку.

Указ Президента України про введення надзвичайного стану, затверджений Верховною Радою України, негайно оголошується через засоби масової інформації або в інший спосіб.

Строк дії надзвичайного стану. Надзвичайний стан в Україні може бути введено на строк не більш як 30 діб і не більш як 60 діб в окремих її місцевостях. У разі необхідності надзвичайний стан може бути продовжений Президентом України, але не більш як на 30 діб. Указ Президента України про продовження дії надзвичайного стану набирає чинності після його затвердження Верховною Радою України.

Скасування надзвичайного стану. Надзвичайний стан в Україні або в окремих її місцевостях може бути скасований Указом Президента України раніше строку, на який він вводився, в разі усунення обставин, що обумовили необхідність введення надзвичайного стану.

З пропозицією про скасування надзвичайного стану до Президента України може звернутися Верховна Рада України.

Про скасування надзвичайного стану оголошується негайно через засоби масової інформації або в інший спосіб після видання відповідного Указу Президента України.

Повноваження органів державної влади під час дії надзвичайного стану. Для координації дії органів, зазначених в частині третій цієї статті, підприємств, установ і організацій в умовах надзвичайного стану з питань підтримання правопорядку і забезпечення безпеки громадян на відповідній території згідно з Указом Президента України про введення надзвичайного стану на місцях можуть створюватися оперативні штаби,

до складу яких можуть включатися представники Служби безпеки України, центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері цивільного захисту, Національної поліції, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України та місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування на чолі з комендантами територій.

2.3.2. Заходи правового режиму надзвичайного стану, що запроваджується в умовах надзвичайних ситуацій

Зміст заходів правового режиму надзвичайного стану. Указом Президента України про введення надзвичайного стану в інтересах національної безпеки та громадського порядку з метою запобігання заворушенням або кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей на період надзвичайного стану можуть запроваджуватися такі заходи:

- 1) встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, а також обмеження свободи пересування по території, де вводиться надзвичайний стан;
- 2) обмеження руху транспортних засобів та їх огляд;
- 3) посилення охорони громадського порядку та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення та народного господарства;
- 4) заборона проведення масових заходів, крім заходів, заборона на проведення яких встановлюється судом;
- 5) заборона страйків;
- 6) примусове відчуження або вилучення майна в юридичних і фізичних осіб.

Додаткові заходи режиму надзвичайного стану у зв'язку із надзвичайними ситуаціями техногенного або природного характеру. У разі введення надзвичайного стану з підстав, передбачених пунктом 1 частини другої ст. 4 Закону «Про правовий режим надзвичайного стану», а саме виникнення особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру (стихійного лиха, катастроф, особливо великих пожеж, застосування засобів ураження, пандемій, панзоотій тощо), що створюють загрозу життю і здоров'ю значних верств населення, крім заходів, передбачених статтею 16 Закону «Про правовий режим надзвичайного стану», можуть також здійснюватися такі заходи:

- 1) тимчасова чи безповоротна евакуація людей з місць, небезпечних для проживання, з обов'язковим наданням їм стаціонарних або тимчасових жилих приміщень;
- 2) встановлення для юридичних осіб квартирної повинності для тимчасового розміщення евакуйованого або тимчасово переселеного

населення, аварійно-рятувальних формувань та військових підрозділів, залучених до подолання надзвичайних ситуацій;

3) тимчасова заборона будівництва нових, розширення діючих підприємств та інших об'єктів, діяльність яких не пов'язана з ліквідацією надзвичайної ситуації або забезпеченням життєдіяльності населення та аварійно-рятувальних формувань;

4) встановлення карантину та проведення інших обов'язкових санітарних та протиепідемічних заходів;

5) запровадження особливого порядку розподілення продуктів харчування і предметів першої необхідності;

6) мобілізація та використання ресурсів підприємств, установ і організацій, незалежно від форми власності, для відвернення небезпеки та ліквідації надзвичайних ситуацій з обов'язковою компенсацією понесених втрат;

7) зміна режиму роботи підприємств, установ, організацій усіх форм власності, переорієнтація їх на виробництво необхідної в умовах надзвичайного стану продукції, інші зміни виробничої діяльності, необхідні для проведення аварійно-рятувальних і відновлювальних робіт;

8) усунення від роботи на період надзвичайного стану, в разі ненадання виконання своїх обов'язків, керівників державних підприємств, установ і організацій, від діяльності яких залежить нормалізація обстановки в районі надзвичайного стану, та покладення тимчасового виконання обов'язків зазначених керівників на інших осіб.

З метою ліквідації особливо тяжких надзвичайних ситуацій у мирний час може здійснюватися цільова мобілізація, обсяги і строк проведення якої визначаються в Указі Президента України про введення надзвичайного стану.

У виняткових випадках, пов'язаних з необхідністю проведення невідкладних аварійно-рятувальних робіт, допускається тимчасове переведення або залучення на добровільній основі працездатного населення і транспортних засобів громадян для виконання зазначених робіт за дозволом відповідного керівника аварійно-рятувальних робіт та за умови обов'язкового забезпечення безпеки праці.

Забороняється залучення неповнолітніх, а також вагітних жінок до робіт, які можуть негативно вплинути на стан їх здоров'я.

Додаткові заходи правового режиму надзвичайного стану у зв'язку з масовими порушеннями громадського порядку. У разі введення надзвичайного стану при:

– здійсненні масових терористичних актів, що супроводжуються загибеллю людей чи руйнуванням особливо важливих об'єктів життєзабезпечення;

– виникненні міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, блокування або захоплення окремих особливо важливих об'єктів або місцевостей, що загрожує безпеці громадян і порушує нормальну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

– виникненні масових безпорядків, що супроводжуються насильством над громадянами, обмежують їх права і свободи;

– спробах захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства;

– масовому переході державного кордону з території суміжних держав;

– необхідності відновлення конституційного правопорядку і діяльності органів державної влади –

додатково можуть здійснюватися такі заходи:

1) запровадження комендантської години (заборона перебувати на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень особи у встановлені години доби);

2) перевірка документів у громадян, а в необхідних випадках – проведення особистого огляду, огляду речей, транспортних засобів, багажу і вантажів, службових приміщень та житла громадян;

3) заборона призовникам і військовозобов'язаним змінювати місце проживання без відома відповідного військового комісаріату;

4) обмеження або тимчасова заборона продажу зброї, отруйних і сильнодіючих хімічних речовин, а також алкогольних напоїв та речовин, вироблених на спиртовій основі;

5) тимчасове вилучення у громадян зареєстрованої вогнепальної і холодної зброї та боєприпасів, а у підприємств, установ і організацій – також навчальної військової техніки, вибухових, радіоактивних речовин і матеріалів, отруйних і сильнодіючих хімічних речовин;

6) заборона виготовлення і розповсюдження інформаційних матеріалів, що можуть дестабілізувати обстановку;

7) регулювання роботи цивільних теле- та радіоцентрів, заборона роботи аматорських радіопередавальних засобів та радіовипромінювальних пристроїв особистого і колективного користування;

8) особливі правила користування зв'язком та передачі інформації через комп'ютерні мережі;

9) порушення у порядку, визначеному Конституцією і законами України, питання про заборону діяльності політичних партій, громадських організацій в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Сприяння здійсненню заходів режиму надзвичайного стану. Усі

органи державної влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, політичні партії та громадські організації, а також громадяни на території, де введено надзвичайний стан, зобов'язані сприяти органам, зазначеним у ст. 14 Закону «Про правовий режим надзвичайного стану», у здійсненні заходів правового режиму надзвичайного стану.

Залучення військових формувань до здійснення заходів правового режиму надзвичайного стану. Забезпечення громадського порядку, охорони життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах надзвичайного стану здійснюється силами і засобами органів Національної поліції, в тому числі Національної гвардії України, Служби безпеки України, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України відповідно до їх повноважень, встановлених законом.

2.4. Правовий режим воєнного стану

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

2.4.1. Порядок введення та припинення дії воєнного стану

Пропозиції щодо введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях на розгляд Президентові України подає Рада національної безпеки і оборони України. У разі прийняття рішення щодо необхідності введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях Президент України видає указ про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях і негайно звертається до Верховної Ради України щодо його затвердження та подає одночасно відповідний проект закону.

Указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України, підлягає негайному оголошенню через засоби масової інформації або

оприлюдненню в інший спосіб.

У разі оголошення указу Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях Верховна Рада України збирається на засідання у дводенний строк без скликання та розглядає питання щодо затвердження указу Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у порядку, встановленому Конституцією України.

Указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України, офіційно оприлюднюється разом із законом щодо затвердження такого указу Президента України та набирає чинності одночасно з набранням чинності таким законом.

В указі Президента України про введення воєнного стану зазначаються:

- 1) обґрунтування необхідності введення воєнного стану;
- 2) межі території, на якій вводиться воєнний стан, час введення і строк, на який він вводиться;
- 3) завдання військового командування, військових адміністрацій, органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо запровадження і здійснення заходів правового режиму воєнного стану;
- 4) завдання суб'єктам забезпечення цивільного захисту щодо приведення єдиної державної системи цивільного захисту, її функціональних та територіальних підсистем у готовність до виконання завдань за призначенням в особливий період;
- 5) вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини та громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Припинення та скасування воєнного стану. Воєнний стан на всій території України або в окремих її місцевостях припиняється після закінчення строку, на який його було введено.

До закінчення строку, на який було введено воєнний стан, та за умови усунення загрози нападу чи небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності Президент України може прийняти указ про скасування воєнного стану на всій території України або в окремих її місцевостях, про що має бути негайно оголошено через засоби масової інформації.

2.4.2. Заходи правового режиму воєнного стану

В Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, такі заходи правового режиму воєнного стану:

1) встановлювати посилену охорону важливих об'єктів національної економіки та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення, і вводити особливий режим їхньої роботи. Перелік об'єктів національної економіки та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення, що підлягають посиленій охороні в умовах воєнного стану, затверджується Кабінетом Міністрів України;

2) запроваджувати трудову повинність для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення і не заброньованих за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, які виникли в період дії воєнного стану, та залучати їх в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт, що виконуються для задоволення потреб Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів і сил цивільного захисту, забезпечення функціонування національної економіки та системи забезпечення життєдіяльності населення і не потребують, як правило, спеціальної професійної підготовки осіб. За працівниками, залученими до виконання суспільно корисних робіт, на час виконання таких робіт зберігається попереднє місце роботи (посада);

3) використовувати потужності та трудові ресурси підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, змінювати режим їхньої роботи, проводити інші зміни виробничої діяльності, а також умов праці відповідно до законодавства про працю;

4) примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучати майно державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку та видавати про це відповідні документи встановленого зразка;

5) запроваджувати комендантську годину (заборону перебування у

певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень), а також встановлювати спеціальний режим світломаскування;

6) встановлювати особливий режим в'їзду і виїзду, обмежувати свободу пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також рух транспортних засобів;

7) перевіряти документи у осіб, а в разі потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України;

8) забороняти проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів;

9) порушувати у порядку, визначеному Конституцією та законами України, питання про заборону діяльності політичних партій, громадських об'єднань, якщо вона спрямована на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення;

10) встановлювати заборону або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан;

11) регулювати роботу підприємств телекомунікацій, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та засобів масової інформації, а також використовувати місцеві радіостанції, телевізійні центри та друкарні для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення; забороняти роботу приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передачу інформації через комп'ютерні мережі;

12) у разі порушення вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану вилучати у підприємств, установ і організацій усіх форм власності, окремих громадян телекомунікаційне обладнання, телевізійну, відео- і аудіоапаратуру, комп'ютери, а також у разі потреби інші технічні засоби зв'язку;

13) забороняти торгівлю зброєю, сильнодіючими хімічними і отруйними речовинами, а також алкогольними напоями та речовинами, виробленими на спиртовій основі;

14) встановлювати особливий режим у сфері виробництва та реалізації лікарських засобів, які мають у своєму складі наркотичні засоби,

психотропні речовини та прекурсори, інші сильнодіючі речовини, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України;

15) вилучати у підприємств, установ і організацій навчальну та бойову техніку, вибухові, радіоактивні речовини і матеріали, сильнодіючі хімічні та отруйні речовини;

16) забороняти громадянам, які перебувають на військовому або спеціальному обліку у Міністерстві оборони України, Службі безпеки України чи Службі зовнішньої розвідки України, змінювати місце проживання (місце перебування) без дозволу військового комісара або керівника відповідного органу Служби безпеки України чи Служби зовнішньої розвідки України; обмежувати проходження альтернативної (невійськової) служби;

17) встановлювати для фізичних і юридичних осіб військово-квартирну повинність з розквартирування військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів, особового складу служби цивільного захисту, евакуйованого населення та розміщення військових частин, підрозділів і установ;

18) встановлювати порядок використання фонду захисних споруд цивільного захисту;

19) проводити евакуацію населення, якщо виникає загроза його життю або здоров'ю, а також матеріальних і культурних цінностей, якщо виникає загроза їх пошкодження або знищення, згідно з переліком, що затверджується Кабінетом Міністрів України;

20) запроваджувати у разі необхідності нормоване забезпечення населення основними продовольчими і непродовольчими товарами, лікарськими засобами і виробами медичного призначення;

21) усувати з посад керівників підприємств, установ і організацій за неналежне виконання ними визначених цим Законом обов'язків та призначати виконувачів обов'язків керівників зазначених підприємств, установ і організацій;

22) вживати додаткових заходів щодо посилення охорони державної таємниці;

23) інтернувати (примусово оселяти) громадян іноземної держави, яка загрожує нападом чи здійснює агресію проти України;

24) здійснювати обов'язкову евакуацію затриманих осіб, що перебувають в ізоляторах тимчасового тримання; підозрюваних, обвинувачених осіб, щодо яких застосовано запобіжний захід – тримання під вартою, що перебувають в слідчих ізоляторах; етапування засуджених осіб, які відбувають такі покарання, як арешт, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк та довічне ув'язнення, з установ виконання покарань, розташованих у місцевостях, наближених до районів, де ве-

дуться бойові дії, до відповідних установ, які розташовані в безпечній місцевості.

З метою забезпечення заходів правового режиму воєнного стану на території України відповідно до ст. 16 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» за рішенням Ради національної безпеки і оборони України, введеним у дію в установленому порядку указом Президента України, можуть залучатися військові формування та правоохоронні органи, утворені відповідно до законів України згідно з їх призначенням та специфікою діяльності.

Контрольні запитання

1. Визначення надзвичайної ситуації.
2. Основні ознаки надзвичайної ситуації.
3. Причини виникнення надзвичайних ситуацій.
4. Класифікація надзвичайних ситуацій.
5. Рівні надзвичайних ситуацій, які встановлюються в Україні.
6. Режими функціонування територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту.
7. Правовий режим надзвичайного стану.
8. Строки дії правового режиму надзвичайного стану.
9. Коли встановлюється правовий режим воєнного стану?
10. Поняття «аварія» та «катастрофа».
11. Що таке епіфітотія?
12. Які надзвичайні ситуації можуть виникнути у вашому місті?

Розділ 3. ПРАВОВА ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Виконання складних і відповідальних завдань вимагає від працівників поліції високого правового професіоналізму, вміння добре орієнтуватися в чинному законодавстві, приймати рішення на підставі та в межах закону.

Працівники Національної поліції в умовах надзвичайних ситуацій повинні використовувати всю силу закону для захисту інтересів громадян, забезпечення належного публічного порядку та безпеки, збереження майна всіх форм власності, навколишнього середовища.

Для цього, як мінімум, вони мають знати правові акти, що визначають їх завдання, обов'язки та права, які допомагали б вирішувати питання, що виникають між працівниками і громадянами в умовах надзвичайних ситуацій, приймати рішення на підставі та в межах закону.

У Конституції України закріплено норми, що встановлюють обов'язки всіх органів держави, які мають забезпечувати охорону правопорядку, прав і свобод громадян, інтересів суспільства та держави, в тому числі у разі діяльності в умовах надзвичайних ситуацій.

Правовою базою для діяльності працівників поліції в умовах надзвичайних ситуацій є закони, постанови та інші акти Верховної Ради України, укази і розпорядження Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, міжнародно-правові акти, відомчі і міжвідомчі нормативні акти, рішення місцевих Рад народних депутатів, а також розпорядження місцевих державних адміністрацій. До них відносяться: Кодекс цивільного захисту України, закони України «Про Національну поліцію», «Про правовий режим воєнного стану», «Про правовий режим надзвичайного стану», Указ Президента України від 23 вересня 2016 року № 406, Положення про єдину державну систему цивільного захисту, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 09 січня 2014 року № 11, Типове положення про функціональну підсистему єдиної державної системи цивільного захисту, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 11 березня 2015 року № 101, Типовий план запровадження та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22 липня 2015 року № 544, Типове положення про регіональну та місцеву комісію з питань техногенно-екологічної безпеки і надзвичайних ситуацій, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015

року № 409, постанова Кабінету Міністрів України від 21 березня 2007 року № 507, Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 року № 92.

3.1. Законодавство України щодо діяльності працівників Національної поліції в умовах надзвичайних ситуацій

Одним з найважливіших законодавчих актів, що регламентують діяльність працівників Національної поліції в умовах надзвичайних ситуацій, є **Закон України "Про Національну поліцію"**.

Цим Законом визначено завдання поліції (ст. 2), зокрема такі:

- 1) забезпечення публічної безпеки і порядку;
- 2) охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
- 3) протидія злочинності;
- 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

Також, відповідно до основних обов'язків, що покладені на поліцію (ст. 18), остання зобов'язана: надавати невідкладну, зокрема домедичну і медичну, допомогу особам, які постраждали внаслідок правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в безпорадному стані або стані, небезпечному для їхнього життя чи здоров'я.

Основні повноваження поліції:

- повідомляти відповідним державним органам і громадським об'єднанням про аварії, пожежі, катастрофи, стихійне лихо, інші надзвичайні події, вживати невідкладних заходів з ліквідації їх наслідків, врятування людей та надання їм допомоги, охорони майна, що залишилось без нагляду;
- вживати заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, вокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах, інших публічних місцях;
- регулювати дорожній рух та здійснювати контроль за дотриманням Правил дорожнього руху його учасниками та за правомірністю експлуатації транспортних засобів на вулично-дорожній мережі;
- здійснювати супроводження транспортних засобів у випадках, визначених законом;
- брати участь у проведенні карантинних заходів під час епіде-

мій і епізоотій;

- вживати всіх можливих заходів для надання невідкладної, зокрема домедичної і медичної, допомоги особам, які постраждали внаслідок кримінальних чи адміністративних правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в ситуації, небезпечній для їхнього життя чи здоров'я;

- здійснювати охорону об'єктів права державної власності у випадках та порядку, визначених законом та іншими нормативно-правовими актами, а також брати участь у здійсненні державної охорони;

- здійснювати контроль у межах своєї компетенції, визначеної законом, за дотриманням вимог режиму радіаційної безпеки у спеціально визначеній зоні радіоактивного забруднення;

- сприяти забезпеченню відповідно до закону правового режиму воєнного або надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації у разі їх оголошення на всій території України або в окремій місцевості.

Велике значення для діяльності працівників Національної поліції в умовах надзвичайних ситуацій мають нормативні акти, що регламентують права і обов'язки всіх державних структур.

Для захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій 1 липня 2013 р. був введений в дію *Кодекс цивільного захисту України*. Цей Кодекс регулює відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, реагуванням на них, функціонуванням єдиної державної системи цивільного захисту, та визначає повноваження органів державної влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, права та обов'язки громадян України, іноземців та осіб без громадянства, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності.

Кодекс цивільного захисту України замінив собою низку законів, у тому числі: «Про Цивільну оборону України», «Про пожежну безпеку», «Про загальну структуру і чисельність військ Цивільної оборони», «Про війська Цивільної оборони України», «Про аварійно-рятувальні служби», «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру», «Про правові засади цивільного захисту».

Згідно з Кодексом цивільний захист – це функція держави, спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим

у мирний час та в особливий період (ст. 4 КЦЗУ).

Метою цивільного захисту є:

- реалізація державної політики в сфері цивільного захисту;
- проведення заходів безпеки та захисту населення й територій, об'єктів національної економіки та культурних цінностей і докiлля від негативних наслідків надзвичайних ситуацій у мирний час та в особливий період;
- участь у подоланні наслідків глобальних техногенних, геофізичних, економічних катастроф на територіях іноземних держав відповідно до міжнародних договорів України.

При настанні умов надзвичайних ситуацій згідно із **Законом України "Про правовий режим надзвичайного стану" від 11 березня 2000 року** може бути тимчасово введено надзвичайний стан. Цей Закон визначає зміст правового режиму надзвичайного стану, порядок його введення та припинення дії, особливості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій в умовах надзвичайного стану, додержання прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб та відповідальність за порушення вимог або невиконання заходів правового режиму надзвичайного стану.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 10.11.2015 визначає зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав та свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб.

Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 10.11.2015 з метою захисту особи, держави і суспільства від тероризму, виявлення та усунення причин і умов, які його породжують, визначає правові та організаційні основи боротьби з цим небезпечним явищем, повноваження і обов'язки органів виконавчої влади, об'єднань громадян і організацій, посадових осіб та окремих громадян у цій сфері, порядок координації їх діяльності, гарантії правового і соціального захисту громадян у зв'язку із участю у боротьбі з тероризмом.

Положення цього Закону не можуть бути застосовані як підстава для переслідування громадян, які, діючи в межах закону, виступають на захист своїх конституційних прав і свобод.

3.2. Відомчі нормативно-правові акти щодо забезпечення діяльності працівників Національної поліції в умовах надзвичайних ситуацій

Відомчі нормативно-правові акти – це накази, інструкції, положення, розпорядження, що регламентують забезпечення діяльності працівників Національної поліції в умовах надзвичайних ситуацій, порядок взаємодії територіальних органів поліції та міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України під час реагування на надзвичайні ситуації, у випадку введення правового режиму воєнного чи надзвичайного стану та порядок взаємодії між Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Національною поліцією України та Національною гвардією України при виникненні надзвичайних ситуацій.

Відповідна Інструкція, згідно з Наказом МВС України від 31.10.2016 № 1129 **«Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії територіальних органів поліції та міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України під час реагування на надзвичайні ситуації, у випадку уведення правового режиму воєнного чи надзвичайного стану»**, визначає порядок взаємодії головних управлінь Національної поліції в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, областях та місті Києві (далі – ГУНП) і міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України, а також їх структурних та відокремлених підрозділів при реагуванні на надзвичайні ситуації, проведенні аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, відпрацюванні та уведенні в дію планів реагування на надзвичайні ситуації та/або при виконанні визначених законодавством України службових завдань у випадку уведення правового режиму воєнного чи надзвичайного стану, а також виконанні завдань територіальної оборони та цивільного захисту в особливий період.

Термін «спеціальні службові завдання», що вживається в цій Інструкції, означає завдання, що виконуються територіальними (у тому числі міжрегіональними) органами Національної поліції України, їх структурними і відокремленими підрозділами при реагуванні на надзвичайні ситуації, проведенні аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, відпрацюванні та уведенні в дію планів реагування на надзвичайні ситуації та/або при виконанні визначених законодавством України службових завдань у випадку уведення правового режиму воєнного чи надзвичайного стану, а також виконанні завдань територіальної оборони та цивільного захисту в особливий період.

Згідно з цією Інструкцією безпосередня координація виконання спеціальних службових завдань працівниками Національної поліції на відповідній території, а також підготовка, навчання і тренування за відповідними напрямками діяльності здійснюються:

1) у разі надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру – комісією з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя відповідно до Типового положення про регіональну та місцеву комісію з питань техногенно-екологічної безпеки і надзвичайних ситуацій, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 року № 409;

2) у разі соціальних надзвичайних ситуацій – координаційними групами Антитерористичного центру при регіональних органах Служби безпеки України (у разі терористичних проявів відповідно до Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 р. № 92) та територіальними органами поліції (у разі кримінальних проявів відповідно до Положення про Національну поліцію, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 877);

3) у разі воєнних надзвичайних ситуацій та участі у виконанні завдань територіальної оборони – відповідними радами оборони Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя через штаби зон територіальної оборони (відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 21 березня 2007 року № 507) або військово-цивільними адміністраціями (у разі їх утворення відповідно до Закону України «Про військово-цивільні адміністрації»).

Порядок взаємодії Національної поліції України з Державною службою України з надзвичайних ситуацій та Національною гвардією України під час виконання спільних заходів із запобігання і реагування на надзвичайні ситуації, пожежі та небезпечні події визначається Інструкцією про порядок взаємодії між Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Національною поліцією України та Національною гвардією України у сфері запобігання і реагування на надзвичайні ситуації, пожежі та небезпечні події, затвердженою наказом Міністерства внутрішніх справ України від 22 серпня 2016 року № 859, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 14 вересня 2016 року за № 1254/29384.

Під час виконання спеціальних службових завдань органи і підрозділи Національної поліції України, залучені до їх виконання, за необхідності переводяться на посиленій варіант службової діяльності у

порядку, визначеному Інструкцією про порядок переведення органів Національної поліції України на посилений варіант службової діяльності, затвердженою наказом Міністерства внутрішніх справ від 10 грудня 2015 року № 1560, зареєстрованою у Міністерстві юстиції України 05 січня 2016 року за № 12/28142.

Організація взаємодії з питань, визначених цією Інструкцією, покладається на керівників територіальних органів Національної поліції України, утворених відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2015 року № 730 «Про утворення територіальних органів Національної поліції та ліквідацію територіальних органів Міністерства внутрішніх справ». При цьому поліцейські, які проходять службу у відокремлених підрозділах міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України та задіяні до виконання спеціальних службових завдань, на час їх виконання перебувають в оперативному підпорядкуванні ГУНП за місцем дислокації.

Обсяг та перелік спеціальних службових завдань, до виконання яких можуть залучатися поліцейські, які проходять службу у відокремлених підрозділах міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України, визначаються за погодженням з керівниками цих підрозділів.

Питання про оперативне підпорядкування ГУНП поліцейських, які проходять службу у відокремлених підрозділах Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції України, вирішується виключно керівником цього Департаменту або особою, яка виконує його обов'язки.

Поліцейські територіальних органів поліції, які безпосередньо задіяні до виконання спеціальних службових завдань (з поліцейськими, які знаходяться в оперативному підпорядкуванні начальників територіальних органів поліції, включно), завчасно (на етапі попередньої підготовки) визначаються поіменно (наказом або затвердженим відповідним керівником списком) та входять до складу основних сил відповідної функціональної підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту.

У разі підготовки до здійснення спеціальних службових завдань начальник територіального органу поліції організовує взаємодію задіяних органів і підрозділів шляхом:

- 1) оперативного обміну інформацією щодо підготовки до виконання спеціальних службових завдань органами і підрозділами поліції;
- 2) проведення спільних оперативних нарад керівного складу територіальних органів поліції та відокремлених підрозділів міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України, участі у проведенні нарад відповідних органів управління державних адміністрацій, координаційних груп Антитерористичного центру при регіональних ор-

ганах Служби безпеки України, військових комісаріатів тощо (далі – місцеві органи управління) з питань підготовки до виконання спеціальних службових завдань;

3) здійснення спільних заходів з виконання спеціальних службових завдань;

4) проведення спільних тренувань, навчань і занять за взаємоузгодженими планами з виконання спеціальних службових завдань відповідно до Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 червня 2013 року № 444;

5) регулярного обміну (коригування, уточнення) розрахунками (розрахунків) сил та засобів, що залучаються до спільного виконання спеціальних службових завдань, та іншою необхідною інформацією для взаємодії і взаємного інформування;

б) здійснення інших заходів, передбачених чинним законодавством.

Відповідно до рівнів функціонування єдиної державної системи цивільного захисту взаємодія здійснюється:

– на регіональному рівні (Автономна Республіка Крим, області, міста Київ та Севастополь) – між відповідними ГУНП та міжрегіональними територіальними органами Національної поліції України;

– на місцевому рівні – між відокремленими підрозділами міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України і відокремленими підрозділами ГУНП.

Основні завдання органів і підрозділів поліції в умовах надзвичайних ситуацій. Відокремлені підрозділи міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України в межах своєї компетенції:

1) інформують територіальні органи поліції та їх відокремлені підрозділи (за місцем дислокації) про виявлені ознаки загрози виникнення або повідомляють їм інформацію про реальне виникнення надзвичайних ситуацій та можливі передумови виникнення підстав для виконання спеціальних службових завдань;

2) забезпечують за напрямками діяльності участь в охороні публічного порядку, забезпечують безпеку дорожнього руху, охорону в установленому порядку об'єктів державної, комунальної та приватної власності, протидію злочинності та участь у виконанні завдань територіальної оборони;

3) надають допомогу місцевим органам державної влади, органам місцевого самоврядування, органам військового управління, територіальним органам поліції у проведенні відселення людей з місць, небезпечних для проживання;

4) беруть участь у забезпеченні реалізації спеціального перепускного режиму на межах районів виникнення надзвичайних ситуацій (пожеж, радіоактивного, хімічного, бактеріологічного (біологічного) зараження), районів проведення антитерористичних заходів, а також під час їх ліквідації і супроводження аварійно-рятувальної та іншої спеціальної техніки до осередків зон надзвичайних ситуацій;

5) організовують у межах компетенції регулювання дорожнього руху на маршрутах евакуації, охорону публічного порядку на збірних та приймальних евакуаційних пунктах, пунктах посадки (висадки) на маршрутах евакуації і в районах (пунктах) розміщення евакуйованого населення;

6) планують та здійснюють необхідні заходи щодо захисту життя і здоров'я поліцейських від негативних чинників надзвичайних ситуацій;

7) здійснюють заходи щодо посилення охорони та уведення в дію (за необхідності за окремим наказом) планів оборони адмінбудівель відокремлених підрозділів міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України;

8) здійснюють інші заходи, передбачені законодавством України.

ГУНП в межах своєї компетенції:

1) інформують міжрегіональні територіальні органи Національної поліції України про загрозу виникнення або про реальне виникнення надзвичайних ситуацій та можливі передумови виникнення особливих умов діяльності, у тому числі про отриману від місцевих органів державної влади, органів місцевого самоврядування та органів військового управління інформацію;

2) доводять до міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України результати прогнозу обстановки на території обслуговування, наявну інформацію про стан та перспективи розвитку надзвичайних ситуацій і стан роботи з ліквідації їх наслідків;

3) у межах повноважень вживають першочергові заходи з метою попередження поширення надзвичайних ситуацій та мінімізації їх негативних наслідків;

4) організовують здійснення із залученням сил і засобів міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України спеціальних службових завдань щодо:

– охорони публічної безпеки і порядку у громадських місцях, місцях масового перебування населення, на евакуаційних пунктах, маршрутах евакуації та в районах (пунктах) розміщення евакуйованого населення;

– охорони матеріальних і культурних цінностей в разі стихійного лиха, аварій, пожеж, катастроф та ліквідації їх наслідків, а також при

проведенні евакуації;

- дотримання у межах компетенції спеціальних режимів перевезень автомобільними дорогами та режимів допуску до зон надзвичайних ситуацій та районів проведення антитерористичних заходів, а також супроводження аварійно-рятувальної та іншої спеціальної техніки до осередків зон надзвичайних ситуацій;

- охорони режимно-обмежувальних і карантинних зон навколо осередків радіоактивного, хімічного, бактеріологічного (біологічного) зараження, районів проведення антитерористичних операцій, під час ліквідації їх наслідків, а також обмеження у встановленому порядку допуску населення до небезпечних зон;

- планування та здійснення заходів із забезпечення безпеки дорожнього руху та регулювання дорожнього руху на маршрутах евакуації;

- надання допомоги місцевим органам державної влади та органам місцевого самоврядування у проведенні відселення людей з місць, небезпечних для проживання;

- посилення охорони та уведення в дію (за необхідності за окремим наказом) планів оборони адмінбудівель органів та підрозділів поліції;

5) планують та здійснюють необхідні заходи щодо захисту життя і здоров'я поліцейських від негативних чинників надзвичайних ситуацій;

6) планують та здійснюють передбачені планами заходи участі у територіальній обороні;

7) здійснюють інші заходи, передбачені законодавством України.

Відповідно до Наказу МВС України від 22.08.2016 № 859 «Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії між Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Національною поліцією України та Національною гвардією України у сфері запобігання і реагування на надзвичайні ситуації, пожежі та небезпечні події» Національна поліція України в межах компетенції:

- інформує ДСНС на державному, регіональному та місцевому рівнях про ознаки загрози або виникнення надзвичайних ситуацій, пожеж та небезпечних подій;

- надає в межах, визначених законом, послуги з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги;

- у межах повноважень, передбачених законом, організовує та здійснює заходи щодо рятування людей, забезпечення їх безпеки, охорони майна в разі стихійного лиха, аварій, пожеж, катастроф та ліквідації їх наслідків;

- уживає заходів щодо забезпечення публічної безпеки і порядку

на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, вокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах, інших публічних місцях;

- регулює дорожній рух та здійснює контроль за додержанням Правил дорожнього руху, його учасниками та за правомірністю експлуатації транспортних засобів на вулично-дорожній мережі;

- здійснює супроводження транспортних засобів у випадках, передбачених законом;

- уживає всіх можливих заходів для надання невідкладної, зокрема домедичної і медичної, допомоги особам, які постраждали внаслідок кримінальних чи адміністративних правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в ситуації, небезпечній для їх життя чи здоров'я;

- здійснює контроль у межах компетенції, визначеної законом, за додержанням вимог режиму радіаційної безпеки в спеціально визначеній зоні радіоактивного забруднення;

- сприяє забезпеченню відповідно до закону правового режиму воєнного або надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації в разі їх оголошення на всій території України або в окремій місцевості;

- уживає заходів для визначення осіб, які не здатні через стан здоров'я, вік або інші обставини повідомити інформацію про себе, устанавлює особу за невпізнаним трупом;

- надає допомогу органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування у відселенні людей з місць, небезпечних для проживання, проведенні евакуації населення;

- бере участь у здійсненні карантинних заходів під час епідемій та епізоотій;

- надає дозвіл підрозділам Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту на доступ (у встановленому порядку) на територію об'єктів Національної поліції України для запобігання виникненню або ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, пожеж та небезпечних подій.

Контрольні запитання

1. Правова основа діяльності працівників Національної поліції в умовах надзвичайних ситуацій.
2. Значення Закону України "Про Національну поліцію" при виникненні надзвичайної ситуації.
3. Повноваження працівників поліції в умовах виникнення надзвичайних ситуацій.
4. Нормативні акти, що регламентують права і обов'язки всіх державних структур в умовах надзвичайних ситуацій.
5. Основне значення Кодексу цивільного захисту України.
6. Поняття цивільного захисту.
7. Відомчі нормативно-правові акти щодо забезпечення діяльності працівників Національної поліції в умовах надзвичайних ситуацій.
8. Поняття правового режиму надзвичайного стану.

Розділ 4. БЕЗПЕКА ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ПРИРОДНОГО ХАРАКТЕРУ

Надзвичайні ситуації природного походження в Україні поділяються на: геологічні, географічні, метеорологічні, агрометеорологічні, морські гідрологічні, гідрологічні небезпечні явища, природні пожежі тощо. Їх виникненню сприяє ряд факторів, зокрема особливості географічного положення України, атмосферні процеси, наявність гірських масивів, близькість теплих морів зумовлюють різноманітність кліматичних умов. Внаслідок взаємодії всіх цих факторів виникають небезпечні стихійні явища, які в окремих випадках мають катастрофічний характер. Стихійні явища часто виникають в комплексі, що значно посилює їх негативний вплив.

Серед надзвичайних ситуацій природного походження в Україні найчастіше трапляються:

- геологічні небезпечні явища (землетруси, зсуви, обвали та осипи, лавини, селі та ін.);
- гідрологічні небезпечні явища (повені, паводки, цунамі та ін.);
- метеорологічні небезпечні явища (зливи, урагани, сильні снігопади);
- природні пожежі лісових та торф'яних масивів.

4.1. Заходи безпеки при землетрусах

Землетруси – одне з найстрашніших і руйнівних явищ природи. Серед інших стихійних лих, з огляду на їх негативні наслідки, землетруси посідають особливе місце. За кількістю жертв землетруси – на 2-3 місці після ураганів і повеней. За оцінками експертів, економічні збитки від одного землетрусу на території України в десятки разів перевищують збитки від інших стихійних лих.

Землетруси – коливання земної кори, що виникають у результаті природних геологічних процесів: руху тектонічних плит, вулканічної діяльності, обвалів підземних пустот, внаслідок падіння на поверхню землі великих космічних тіл, а також під час потужних підземних та наземних вибухів, зокрема під час проведення ядерних випробувань. Тому, залежно від причин і місця виникнення, землетруси поділяються на тектонічні, вулканічні, обвальні і моретруси.

Землетруси відбуваються раптово і мало чим видають своє набли-

ження. На відміну від інших природних катастроф, таких як повінь і пожежа, до землетрусів практично неможливо підготуватися. Вони варіюються від дрібних коливань ґрунту, що фіксуються тільки чутливими приладами, до значних руйнувань. Цілком очевидно, що дане стихійне лихо може відбутися в будь-який момент й стати для людини повною несподіванкою.

Землетруси охоплюють великі території і характеризуються руйнуванням будівель і споруд, масовою загибеллю людей під уламками споруд, виникненням масових пожеж і виробничих аварій, затопленням населених пунктів та цілих районів, провалом населених пунктів при обвальних землетрусах, руйнуванням і змиванням населених пунктів хвилями цунамі, негативною психологічною дією.

Землетруси завжди викликають у людей розлади психіки, що проявляються у відповідній поведінці. Слідом за гострою руховою реакцією часто настає депресивний стан із загальною руховою загальмованістю. Унаслідок цього, як показує статистика, більша частина отриманих травм серед населення пояснюється несвідомими діями потерпілих, обумовленими панічним станом і страхом. Але слід пам'ятати, що при землетрусі паніка і страх – найважливіші чинник небезпеки.

Землетруси, як правило, відбуваються вночі або на світанку і починаються з легкого тремтіння землі, що супроводжується сильним підземним гулом. Після цього виникає серія поштовхів, що несуть основні руйнування. На завершальній стадії землетрусу спостерігається зменшення сили вібрації.

Характеристика землетрусу за дванадцятибальною системою МБК-64

Бал	Сила землетрусу	Коротка характеристика
I	непомітний струс ґрунту	реєструється тільки сейсмічними приладами
II	дуже слабкі поштовхи	реєструється сейсмічними приладами; відчувають лише окремі люди, які перебувають на верхніх поверхах будівель
III	слабкий	відчуває лише невелика частина населення, здається, що під вікнами проїздить вантажний автомобіль

IV	помірний	розпізнається за легким дрижанням віконних шибок, скрипом дверей і стін
V	досить сильний	під відкритим небом відчувають багато людей, у середині будинків – всі; загальний струс будівлі, коливання меблів, тріщини віконного скла і штукатурки; просинаються ті, хто спав
VI	сильний	відчувають всі; картини падають зі стін; окремі шматки штукатурки відколюються
VII	дуже сильний	пошкодження (тріщини) в стінах кам'яних будинків; антисейсмічні, а також дерев'яні будови не пошкоджуються
VIII	руйнівний	Тріщини на схилах і на сирому ґрунті; руйнуються деякі цегляні стіни, димові труби, башти, пам'ятники – зрушують з місця або падають; будинки сильно пошкоджуються
IX	спустошливий	сильне пошкодження і руйнування кам'яних будинків; старі дерев'яні будинки перекошуються
X	нищівний	тріщини в ґрунті, інколи до метра шириною; зсуви, обвали зі схилів; руйнування кам'яних будівель
XI	катастрофічний	широкі тріщини в верхніх шарах землі, численні зсуви і обвали; кам'яні будинки майже повністю руйнуються; сильне викривлення залізничних рейок
XII	сильно катастрофічний	зміни в ґрунті досягають великих розмірів, численні тріщини, обвали, зсуви; виникнення водоспадів, відхилення течії річок, утворення загат на річках, озерах; жодна споруда не витримує

Велика частина України розташована в центрі сейсмічних процесів. За рік в Україні відбуваються сотні невеликих землетрусів. За словами експертів, підземні поштовхи в Україні є неминучими.

В Україні зона сильних землетрусів з інтенсивністю коливань ґрунту на поверхні Землі більше ніж 7 балів охоплює територію площею майже 27 тис. км², де чисельність населення перевищує 2 млн. осіб. Це Автономна Республіка Крим, Закарпатська, Одеська, Чернівецька області. Зона землетрусів з інтенсивністю коливань ґрунту від 8 до 9 балів охоплює територію площею майже 14 тис. км² з кількістю населення майже 800 тис. осіб і поширюється на значній території Автономної Республіки Крим і Одеської області. Землетруси силою 5 і більше балів вже можуть спричинити стихійне лихо. Площа території, де можуть виникнути землетруси такої сили, становить більше ніж 120 тис. км² з населенням більше ніж 10 млн. осіб. У цій зоні знаходяться 11 областей – Одеська (33 тис. км²), Закарпатська (12 тис. км²; за інформацією сейсмічної станції «Ужгород», щороку в області трапляється від 25 до 70 землетрусів (здебільшого вони мають поверхневий характер, оскільки виникають на глибині 2-15 км, потужність землетрусів може доходити до 7 балів за 12-бальною шкалою MSK-64, коли утворюються тріщини в стінах кам'яних будівель); Івано-Франківська (10 тис. км²), Хмельницька (10 тис. км²), Вінницька (15 тис. км²), Чернівецька (8 тис. км²), а також Автономна Республіка Крим (11 тис. км²), Миколаївська (8 тис. км²). Всього в Україні площа сейсмонебезпечних зон становить 123,7 тис. км², а кількість населення, яке проживає на їх території, – близько 11 млн. осіб. Загалом, до 40% території України може бути охоплено безпосереднім впливом небезпечних сейсмічних подій і до 70% – одночасним впливом землетрусів із підтопленням, зсувами та іншими інженерно-геологічними процесами, які впливають на стійкість споруд.

Ситуація ускладнюється тим, що протягом тривалого часу сейсмічна небезпека на більшості цих територій явно недооцінювалась, відтак будівництво тут велось без використання адекватних антисейсмічних заходів.

Значну небезпеку становлять сейсмічні коливання на особливо важливих об'єктах, порушення технологічних циклів на яких може призводити до втрат, які в кілька разів перевищують прямі втрати від сейсмічного впливу на будівлі. До таких об'єктів на території України належать ядерні реактори, численні нафтопроводи тощо. Усе це підносить проблему сейсмічного захисту населення на рівень важливої державної проблеми.

Матеріальні, економічні збитки та людські втрати у разі землетрусів залежать від:

- сили землетрусу;
- площі стихійного лиха;
- щільності населення в осередку землетрусу;
- ступеня руйнування будівель;
- раптовості виникнення;
- інших чинників.

Міжнародна статистика свідчить, що кількість врятованих людей після землетрусів прямо залежить від початку рятувальних робіт. Якщо рятувальники прибудуть в зону землетрусу в перші три години, вони можуть врятувати до 90% людей, які залишилися живими, через шість годин – 50%. У подальшому шанси на порятунок зменшуються.

Фактори небезпеки землетрусів: руйнування будівельних конструкцій будинків та споруд; руйнування на потенційно небезпечних об'єктах, нафто- та газопроводах; утворення завалів; руйнування систем життєзабезпечення та утворення розламів земної кори. Додатковою небезпекою є повторні поштовхи.

Особливість землетрусу полягає у тому, що руйнування об'єктів, у тому числі і природного характеру (скелі, гірські хребти, великі дерева тощо), відбувається в короткий час – лічені десятки секунд, при цьому причиною людських жертв дуже рідко є безпосереднє коливання ґрунту (за винятком його розривів). Більшість людей страждають від падаючих дерев, каміння, стін будівель, скла тощо. Наявність і характер травм залежать від того, де в момент землетрусу була людина – якщо в будинку, то все залежить від конструкції будівлі, її поверховості та сейсмостійкості.

Багатоповерхові несейсмостійкі будівлі з бетонних панелей є найнебезпечнішими. Вони під час землетрусу складаються як картковий будиночок, і ті, хто вижили, при цьому отримують як різноманітні травми, поранення і переломи, так і дуже небезпечну психічну травму – синдром здавлювання, або «краш-синдром».

Краш-синдром - це патологічний процес, який розвивається у потерпілих в результаті тривалого (4-8 годин і більше) роздавлювання м'яких тканин кінцівок уламками зруйнованих будинків, споруджень, брилами ґрунту при обвалах у шахтах тощо.

При перебуванні на відкритій місцевості можливими є травми від падіння дерев, окремих будинків і споруд, виникнення каменепадів, утворення в землі тріщин. Травми відповідають причині виникнення. При падінні дерева – це переломи і здавлювання, рани. При провалюванні в тріщину все залежить від її глибини і можливості швидкого виявлення потерпілого або можливості вибратися з неї самому.

Правила поведінки в даному випадку будуть залежати від того, в якому місці людина опинилася під час землетрусу.

В будинку. Найголовніше – не піддаватися паніці і захистити себе в будинку від всіляких уламків, важких предметів, скла тощо. Землетруси силою понад 5 балів є небезпечними. Ознаки такого землетрусу – обсыпання штукатурки, розгойдування люстр, падіння посуду.

Чим раніше людина відчує наближення землетрусу, тим більше шансів у неї на порятунок власного життя. Свідченнями насування стихії можуть стати порушення в роботі радіоприймача, телевізора й електронних приладів, а також мимовільне включення люмінесцентних ламп. Крім того, часто за кілька секунд до перших поштовхів чути наростаючий підземний гул і відчуваються ледь помітні коливання, що викликають розгойдування предметів і деренчання посуду. Потім настає період більш явною сейсмічної активності, тривалість якого може становити до 1,5 хвилин.

Відчувши перші коливання будівлі, ні в якому разі не можна піддаватися паніці. Звук розбитого скла, тріскання стін, пожежна сирена, вихід електрики з ладу – фактори, що негативно впливають на психіку, але слід зберігати моральний спокій.

Від моменту, коли ви відчули перші поштовхи, до коливань, які можуть бути небезпечні для будівель, у вас є 15-20 сек. Встигніть відкрити двері з квартири, якщо є зайва секунда – вимкніть газ й електроенергію, погасіть вогонь, не запалюйте сирників.

Якщо ви перебуваєте на нижніх поверхах будинку, рекомендується швидко вибігти на вулицю. За можливості слід захопити з собою документи, гроші і заздалегідь підготовлений продуктовий набір. При виході з будівлі необхідно остерігатися обірваних проводів, падаючих предметів та інших джерел небезпеки. Опинившись на вулиці, слід максимально віддалитися від будівлі і розташуватися на відкритому майданчику.

Якщо ви перебуваєте на верхніх поверхах, не слід робити спроби вийти з приміщення, адже спустатися в ліфті у таких умовах просто неприпустимо, а сходами – може бути небезпечно. Не стрибайте з вікна! Ви можете отримати пошкодження, тоді як будівля буде в повному порядку.

Проте діяти завжди потрібно за ситуацією. Так, якщо ви знаходитесь у неукріпленій цегляній будівлі, то правильніше буде вибігти з неї, при цьому дотримуючись правил безпеки та ухиляючись від падаючих предметів.

У приміщенні необхідно зайняти найбільш безпечні місця, до яких відносяться дверні отвори капітальних стін, опорні колони, кути кімнат

і ванна. При цьому треба триматися подалі від вікон, балконів, люстр і громіздких меблів. Також за наявності в квартирі добротних столів і ліжок можна сховатися під ними. Подібні міцні конструкції цілком здатні захистити людину від падаючих цеглин і осколків.

Якщо потрапили в завал, а це стосується всіх випадків – при обвалах, зсувах, землетрусі, пам'ятайте, що передусім слід зберігати ясність думки, не піддаватися паніці. Без їжі і води ви можете протриматись досить довго, прислухайтеся, подайте голос; труби і батареї – це теж можливість подати про себе інформацію, намагайтесь визначити, чи немає поруч інших людей, де ви знаходитесь і чи немає виходу.

У транспортному засобі. Якщо землетрус застав вас у дорозі, а навколо розташовані багатоповерхові будівлі, необхідно відразу покинути автомобіль. В умовах перебування транспортного засобу на відкритій місцевості краще залишитися всередині, попередньо розчинивши двері.

Пасажирам, що лишилися всередині громадського транспорту, слід зберігати спокій, адже стан паніки спонукає людей до хаотичних дій, які тягнуть за собою тисняву і підвищують ризик виникнення травм.

У громадському місці. В даному випадку найбільшою небезпекою для життя і здоров'я є велике скупчення людей. Якщо натовп піддається паніці, його поведінка може виявитися вкрай непередбачуваною. Перебуваючи в будь-якому громадському місці, будь то лікарня або жвава вулиця, необхідно намагатися вибратися з натовпу. Робити це потрібно вкрай обережно, адже випадкове падіння загрожує переломами і більш тяжкими наслідками у результаті хаотичного пересування великої кількості людей.

Якщо в натовпі знайдеться людина, що закликає заручників стихії до спокою і раціональної поведінки, слід прислухатися до її порад. Найімовірніше, вона знайома з алгоритмом дій у подібній ситуації і здатна надати допомогу оточуючим.

Як поводитися після завершення підземних поштовхів. Коли поштовхи припиняться, ви можливо виявите суттєві руйнування і постраждалих. При цьому особливо важливо, зберігаючи спокій, негайно розпочати допомагати постраждалим і пораненим:

1) насамперед, необхідно надати першу допомогу постраждалим і по можливості витягти людей з-під уламків. Укрийте поранених ковдрами, щоб не допустити охолодження. Направте до постраждалих лікаря;

2) забезпечте безпеку дітей, хворих, людей похилого віку. Намагайтесь підтримувати і підбадьорювати тих, хто психологічно травмо-

ваний подіями, що відбуваються;

3) звільніть тих, хто потрапив під завали. Будьте обережні. Якщо вам потрібна додаткова – медична або інша – допомога, то дочекайтеся її;

4) якщо виявляються осередки пожеж, то намагайтеся вжити заходів до їх гасіння;

5) перевірте, чи немає пошкоджень електропроводки. Усуньте несправність або вимкніть електрику. Ні в якому разі не можна торкатися оголених дротів і дотичних з ними мокрих чи металевих предметів;

6) перевірте, чи немає пошкоджень водопровідних мереж. Якщо можливо, усуньте несправність або вимкніть водопостачання;

7) якщо землетрус стався вночі, не варто відразу хапатися за сірники і запальнички з метою забезпечення джерела освітлення. Куди кращим рішенням стане пошук ліхтарика на батарейках. Якщо такого під рукою не виявилось, то перш ніж чиркати сірником, слід переконатися у відсутності запаху газу, бензину та інших вибухонебезпечних речовин. В іншому випадку може статися загоряння, яке потягне за собою чергові жертви. Перекрийте газові вентиля, якщо є небезпека витoku. При цьому визначайте виток газу за запахом, ніколи не користуйтеся для цього сірниками або свічкою;

9) ліквідуйте пролиті небезпечні рідини (бензин, хімікати та ін.); попереджайте про них інших;

10) не підходьте до явно ушкоджених будинків, не входьте в них. Не заходьте в райони руйнувань, якщо там не потрібна ваша допомога;

11) при огляді підвалів, кімнат обережно відкривайте двері, щоб на вас не впали важкі предмети, балки, штукатурка;

12) не вигадуйте і не передавайте ніяких припущень і чуток про можливі наступні поштовхи;

13) якщо ви опинилися в завалі, то спокійно оцініть обстановку. Надайте собі першу допомогу; якщо необхідно, зупиніть кровотечу, накладіть пов'язку;

14) надайте допомогу тим, хто поруч.

4.2. Заходи безпеки при зсувах та селях

Зсуви – це зміщення мас гірських порід униз схилом. Їх причиною може бути: землетрус; перезволоження ґрунту внаслідок дощів, танення снігів; вивітрювання; земляні й вибухові роботи, вирубка лісу на схилах пагорбів тощо.

Основні вражаючі фактори – удари рухомих мас гірських порід,

а також завалювання або заливання цими масами того чи іншого простору.

Небезпека зсувів:

- травмування і загибель людей;
- руйнування будівель та інших споруд;
- укриття товщами порід населених пунктів, об'єктів економіки, сільськогосподарських і лісових угідь;
- перекриття русел річок і шляхопроводів, зміна ландшафту, внаслідок чого можуть виникати катастрофічні повені;
- ушкодження опор мостів, рейкових шляхів, покриття автомобільних доріг, ліній електропередачі, зв'язку, газо- і нафтопроводів, гідроелектростанцій, рудників та інших промислових підприємств і гірських селищ;
- знищення сільськогосподарських угідь;
- ушкодження комунікацій, водогосподарських споруд, головним чином гребель;
- великі завали й обвалення автомобільних і залізничних шляхів, руйнування будинків і споруд, населених пунктів.

Зсуви можуть бути активними та неактивними. На їх активність впливає гірська порода схилу, що становить основу зсуву, а також наявність вологи. Швидкість руху зсуву може становити від 0,06 м/рік до 3 м/с.

Зсуви є характерними для західних областей України, а також узбережжя Чорного й Азовського морів. Площі зсувонебезпечних процесів за останні 30 років зросли в 5 разів. Найбільшого зростання вони набули в Закарпатській, Івано-Франківській, Чернівецькій, Миколаївській, Одеській, Харківській областях й у Криму. Найзначніші осередки зсувів на території України зафіксовані на правобережжі Дніпра, на Чорноморському узбережжі, в Закарпатті та Чернівецькій області.

Заходи безпеки під час сходження зсувів:

- уважно слухати і вивчати інформацію про обстановку, можливі місця та приблизні межі зсувів, а також інструкції про порядок дій у випадку загрози виникнення зсуву. Особливо це стосується тих громадян, будинки яких розташовані на схилах або біля підніжжя гір і пагорбів, на вершинах, поблизу глибоких ярів тощо;
- якщо у приміщенні починають заклинювати вікна й двері, просочується вода на зсувонебезпечних схилах, це свідчить про зсув.

Правила поведінки під час зсуву:

- якщо надійшла інформація щодо виникнення зсуву, дійте залежно від ступеня загрози та швидкості руху зсуву;

- не панікуйте, зберігайте спокій;
- попередьте сусідів, допоможіть дітям, інвалідам і людям похилого віку. Вони підлягають евакуації в першу чергу;
- швидко одягніться, візьміть документи й зберіть найцінніші та необхідні речі, невеликий запас продуктів на кілька днів, ліки, кишеньковий ліхтарик і при наявності, радіоприймач на батарейках;
- відключіть мережу електро-, газо- та водопостачання, загасіть вогонь у печах;
- евакууйтеся негайно у безпечне місце при швидкості руху зсуву понад 0,5-1,0 метра за добу;
- не користуйтеся ліфтом: його може заклинити від перекосу будинку.

Селі – це паводки з великою концентрацією ґрунту, мінеральних часток, каміння, уламків порід, що раптово виникають в руслах гірських річок. Сель («сайль») – слово арабське й у перекладі означає бурхливий потік, тобто за зовнішнім виглядом селевий потік – це шалено вируюча хвиля висотою з п'ятиповерховий будинок, яка мчить ущелиною з великою швидкістю.

Виникають селі в басейнах невеликих гірських річок внаслідок злив, інтенсивного танення снігів, проривів завальних озер, обвалів, зсувів, землетрусів. В Україні селеві потоки трапляються в Карпатах і Криму.

За складом твердого матеріалу, який переноситься селевим потоком, їх можна поділити на:

- **грязьові** (суміш води з ґрунтом при незначній концентрації каміння, об'ємна вага складає 1,5-2 т/куб.м);
- **грязекам'яні** (суміш води, гравію, невеликого каміння, об'ємна вага – 2,1-2,5 т/куб.м);
- **водокам'яні** (суміш води з переважно великим камінням, об'ємна вага – 1,1-1,5 т/куб.м).

У Карпатах найчастіше трапляються водокам'яні селеві потоки невеликої потужності. Швидкість селевого потоку звичайно становить 2,5-4,5 м/с, але під час прориву заторів вона може досягати 8-10 м/с і більше.

Основні вражаючі фактори – удари рухомих мас гірських порід, а також завалювання або zalивання цими масами того чи іншого простору.

Основна небезпека селевих потоків проявляється у вигляді безпосередньої ударної дії на людей та на перешкоди (споруди, будівлі, системи життєзабезпечення), внаслідок чого викликає:

- травмування і загибель людей;
- руйнування будівель та інших споруд;
- приховування товщами порід населених пунктів, об'єктів економіки; сільськогосподарських і лісових угідь;
- перекриття русел річок і шляхопроводів, зміна ландшафту внаслідок чого можуть виникати катастрофічні повені;
- ушкодження опор мостів, рейкових шляхів, покриття автомобільних доріг, ліній електропередачі, зв'язку, газо- і нафтопроводів, гідроелектростанцій, рудників та інших промислових підприємств і гірських селищ;
- ушкодження комунікацій, водогосподарських споруд;
- великі завали й обвалення автомобільних і залізничних шляхів, руйнування будинків і споруд, населених пунктів.

Небезпека селів полягає не тільки в їх руйнівній силі, а й у раптовості їх появи. Засобів прогнозування селів сьогодні не існує, оскільки наука точно не знає, що саме провокує початок сходження потоку. Однак відомо, що необхідні дві основні передумови – достатня кількість уламків гірських порід і вода. Разом з тим для деяких селевих районів встановлено певні критерії, які дозволяють оцінити вірогідність виникнення селів.

Заходи безпеки під час сходження селевих потоків:

- уважно слухати і вивчати інформацію про обстановку, можливі місця та приблизні межі селів, а також інструкції про порядок дій у випадку загрози виникнення сходження селевого потоку. Особливо це стосується тих, будинки яких розташовані на схилах або біля підніжжя гір і пагорбів, на вершинах, поблизу глибоких ярів тощо;
- уважно слухати інформацію по телевізору та радіоприймачу про обстановку, рекомендації та порядок дій;
- у випадку попередження про селевий потік слід якомога швидше залишити приміщення і вийти в безпечне місце;
- зберігати спокій;
- слід запам'ятати, що від селевого потоку можна врятуватися лише уникнувши його;
- надати допомогу інвалідам, дітям та людям похилого віку;
- надавати допомогу людям, які потрапили в селевий потік, використовуючи дошки, палки, мотузки та інші засоби; виводити людей з потоку в напрямку його руху, поступово наближаючись до краю;
- почувши шум потоку, що наближається, слід негайно піднятися з дна лощини вгору по стоку не менше, ніж на 50-100 м. Тим, кого застав селевий потік, врятуватися, як правило, не вдається;

– пам'ятати, що під час руху селевого потоку каміння великої маси розкочується на значні відстані.

Дії після селевого потоку:

- зберігайте спокій;
- по можливості допоможіть постраждалим, викличте медичну допомогу для тих, хто її потребує;
- переконайтеся, що ваше житло не отримало ушкоджень. Будьте обережні, може статися раптове обвалення;
- огляньте стан мереж електро-, газо- та водопостачання;
- перевірте, чи немає загрози пожежі. Не користуйтеся відкритим вогнем, освітленням, нагрівальними приладами, газовими приладами і не вмикайте їх до того часу, доки не будете впевнені, що немає витoku газу;
- не користуйтеся без потреби телефоном, щоб він був вільним для зв'язку з вами;
- з'ясуйте у місцевих органах державної влади та місцевого самоврядування адреси організацій, які відповідають за надання допомоги потерпілому населенню;
- обов'язково кип'ятіть питну воду, вона може бути забруднена.

4.3. Заходи безпеки під час сходження лавин

Снігові лавини є одними з небезпечних природних процесів. Вони можуть бути серйозною небезпекою для життя людей.

Лавини – швидкий, раптовий зсув снігу та (або) льоду стрімкими схилами гір, який загрожує життю і здоров'ю людей, завдає шкоди об'єктам економіки та довкіллю.

Сила лавини – велика, адже одразу може завалитися кілька мільйонів тон щільно стиснутого за зиму снігу. Для механічного удару лавини характерною є ударна хвиля, яка знищує все на своєму шляху. Захист від подібних стихійних лих природного характеру протягом тривалого періоду залишається однією з суттєвих проблем населення гірських територій.

В Україні снігові лавини поширені в Карпатах та Кримських горах.

Небезпека снігових лавин проявляється у вигляді безпосередньої ударної дії на людей та на перешкоди (споруди, будівлі, системи життєзабезпечення), знищення лісових масивів. При цьому спостерігається значна кількість травмувань та людських жертв.

Однією з основних характеристик лавини є швидкість. Швидкість

руху лавин в середньому становить 20-30 м/с, іноді вона може досягати 100 м/с, при цьому сила удару лавини може становити 40 т/м², а за наявності чужорідних включень – до 200 т/м². Розміри лавин характеризуються масою або об'ємом, який коливається в межах від декількох десятків до декількох мільйонів кубометрів снігу.

Сходження лавин зазвичай супроводжується своєрідним свистом низького тону (при падінні сухого снігу), шкребінням (при падінні мокрого снігу) або оглушеним шумом (при виникненні повітряної хвилі).

Фактори небезпеки лавин: значна кількість травмувань і людських жертв; завалювання сніговою масою та руйнування будинків і споруд, потенційно небезпечних об'єктів, доріг, мостів, інженерних споруд, систем життєзабезпечення; знищення лісових масивів та значні збитки сільському господарству.

Дії при загрозі лавини:

- уважно слухайте інформацію по телевізору та радіоприймачу про обстановку, рекомендації про порядок дій;
- зберігайте спокій, попередьте сусідів, надайте допомогу інвалідам, дітям та людям похилого віку;
- запам'ятайте, що від лавини можна врятуватися лише уникнувши її;
- підготуйте документи, одяг та складіть найбільш необхідні й цінні речі, невеликий запас продуктів харчування на декілька днів, питну воду, медикаменти, кишеньковий ліхтарик, приймач на батарейках;
- вимкніть електро-, газо- та водопостачання;
- закрийте щільно вікна, двері, вентиляційні та інші отвори;
- виходьте самостійно в безпечні підвищені місця у разі екстреної евакуації (маршрут евакуації повинен бути відомим заздалегідь);
- не виходьте у гори в снігопад та у негоду;
- стежте у горах за зміною погоди;
- запам'ятайте, що найбільш небезпечний період сходження лавин – весна та літо, від 10-ї години ранку до заходу сонця;
- уникайте місць можливого сходження лавин (найчастіше воно трапляється при крутизні схилів понад 30 градусів, якщо схил без чагарнику і дерев – при крутизні 20 градусів; а при крутизні 45 градусів лавини сходять практично після кожного снігопаду).

Дії у разі сходження снігової лавини та після її сходження:

- зберігайте спокій, уникайте паніки, за необхідності надайте допомогу інвалідам, дітям, людям похилого віку та сусідам;
- почувши шум снігової лавини, що наближається, негайно заховайтеся за скелю, дерево, ляжте на землю, захистіть руками голову, притисніть коліна до живота, орієнтуючи своє тіло за рухом лавини і

дихайте через одяг.

Дії, якщо вас захопила та зносить лавина:

- виконуйте плавальні рухи і тримайтеся, по можливості, з краю лавини, де швидкість руху є меншою;
- спробуйте створити простір навколо обличчя і грудної клітини у разі зупинки лавини – це допоможе вашому диханню;
- не кричіть, якщо ви опинились всередині лавини – сніг повністю поглинає звуки, а крик та безглузді рухи лише позбавлять вас сил, кисню та тепла;
- не панікуйте та не дозволяйте собі заснути;
- пам'ятайте, що вас шукають і можуть врятувати протягом деякого часу.

Дії після сходження снігової лавини:

- зберігайте спокій, заспокойте дітей та тих, хто отримав психічну травму в результаті селю (лавини), оцініть ситуацію;
- вибравшись з-під лавинного снігу самостійно чи за допомогою рятувальників, обстежте своє тіло, зверніться до лікаря, навіть якщо ви вважаєте себе здоровим;
- допоможіть по можливості постраждалим, викличте медичну допомогу тим, хто її потребує;
- допоможіть при потребі рятувальникам у пошуку і рятуванні потерпілих;
- перед поверненням в приміщення переконайтеся, що воно не отримало ушкоджень. Перевірте зовнішнім оглядом стан мереж електро-, газо- та водопостачання. Не користуйтеся відкритим вогнем, освітленням, нагрівальними приладами, газовими плитами і не вмикайте їх до того часу, доки не будете впевнені, що немає витoku газу;
- тримайтеся подалі від будинків, стовпів електромереж, високих парканів;
- не поспішайте з оглядом населеного пункту, не відвідуйте зони руйнувань, якщо там не потрібна ваша допомога.

4.4. Заходи безпеки при повені

Повінь – це значне затоплення місцевості внаслідок підйому рівня води в річці, озері, водосховищі, спричинене зливами, весняним таненням снігу, вітровим нагоном води, руйнуванням дамб, гребель тощо. Повені завдають великої матеріальної шкоди та призводять до людських жертв.

Повені періодично спостерігаються на більшості великих річок

України. Серед них – Дніпро, Дністер, Прип'ять, Західний Буг, Тиса та інші. Повені бувають також на невеликих річках та в районах, де взагалі немає визначених русел. У цих районах повені формуються за рахунок зливових опадів.

Катастрофічна повінь наприкінці 1988 р. та впродовж 1999 р. в Закарпатті за своїми наслідками, жертвами і залученням сил стала найбільшою після Чорнобиля надзвичайною ситуацією. Буквально за 12 годин у 269 населених пунктах було зруйновано 2695 житлових будинків, понад 12 тис. – серйозно пошкоджено, 10680 осіб опинилися просто під відкритим небом. Значних руйнувань зазнали водозахисні споруди, водопровідне і каналізаційне господарство, мости, автошляхи, енергетичні лінії і зв'язок, відчутних втрат зазнав агропромисловий комплекс.

Повені, викликані нагоном води, виникають переважно при сильних вітрах на пологих ділянках узбережжя Азовського та Чорного морів. Ці повені є небезпечними, в першу чергу, своєю раптовістю, інтенсивністю, висотою хвилі та високим підйомом води.

Наслідки повеней:

- затоплення шаром води значної площі землі;
- ушкодження та руйнування будівель і споруд;
- ушкодження автомобільних шляхів та залізниць;
- руйнування обладнання та комунікацій, меліоративних систем;
- загибель свійських тварин та знищення врожаю сільськогосподарських культур;
- вимивання родючого шару ґрунту;
- псування та знищення сировини, палива, продуктів харчування, добрив тощо;
- загроза інфекційних захворювань (епідемії);
- погіршення якості питної води;
- загибель людей.

Основною причиною руйнувань є вплив на будівлі і споруди гідравлічних ударів маси води; крижин, різних уламків, плавзасобів тощо, які плывуть з великою швидкістю. Повені можуть виникати раптово і тривати від кількох годин до 2-3 тижнів.

Загроза повені є дуже високою у прибережних районах, а також в тих населених пунктах, які розташовані в заплавах річок. Вода може застати зненацька як вдома, так і на вулиці. Однак своєчасні заходи безпеки допоможуть людині врятуватися. Під час затоплення необхідно зайняти найвищу точку на місцевості. Для цього ідеально підійдуть верхні поверхи або дах будівлі, а також дерева.

Як підготуватися до повені. Якщо ваш район часто страждає від повеней, вивчіть і запам'ятайте межі можливого затоплення, а також підвищені, такі, що рідко затоплюються, місця, розташовані в безпосередній близькості від місць проживання, найкоротші шляхи руху до них. Слід ознайомити членів сім'ї з правилами поведінки при організованій й індивідуальній евакуації, а також в разі якщо повинь розвивається раптово і бурхливо.

Запам'ятайте місця зберігання човнів, плотів і будівельних матеріалів для їх виготовлення. Заздалегідь складіть перелік документів, майна і медикаментів, що вивозяться при евакуації. Покладіть в спеціальну валізу або рюкзак цінності, необхідні теплі речі, запас продуктів, води та медикаменти.

При раптовому виникненні повені:

- якнайшвидше необхідно зайняти підвищену точку (пагорб, дерево, стовп тощо);
- подавайте сигнали для визначення вашого місцезнаходження (вдень – яскравими полотнищами, вночі – за допомогою світлових приладів);
- якщо вода застала вас безпосередньо біля порога, рятуватися необхідно на плоту, який можна змайструвати з підручних засобів. Однак слід пам'ятати, що самостійна евакуація – це крайній вихід, коли сподіватися на рятувальників вже немає часу.

Ви опинилися у воді:

- вхопіться і тримайтеся за будь-який предмет, який плаває поруч;
- при можливості зв'яжіть пліт, використовуючи плаваючі предмети;
- небезпечні предмети відштовхуйте від себе;
- не панікуйте, намагайтеся подавати про себе сигнали;
- надавайте допомогу людям, які пливуть у воді, і потопаючим;
- якщо людина тоне, киньте їй плаваючий предмет, підбадьорте її, покличете допомогу;
- якщо потопаючий не контролює свої дії, підпливіть до нього ззаду і, захопивши його за волосся, буксируйте до підвищеного місця.

Як діяти після повені:

- звертайте увагу на порвані і провислі електропроводи;
- до необхідної перевірки води не вживайте її в їжу, тому що вона може бути вкрай небезпечна для здоров'я.

В будинку:

- перш ніж увійти до будівлі, перевірте, чи не загрожує він обва-

лом або падінням якогось предмета;

- насамперед, коли потрапите в будинок, необхідно відчинити вікна і двері (для видалення газів, що накопичилися);
- вогонь можна запалювати тільки після провітрювання;
- перш ніж почати користуватися освітленням і електроприладами, необхідно перевірити електромережу на справність;
- не вживайте харчові продукти, які були в контакті з водою.

4.5. Заходи безпеки при цунамі

Цунамі – це небезпечне природне явище, що становить собою ударні водяні хвилі, які виникають головним чином в результаті зсуву вгору або вниз протяжних ділянок морського дна при підводних і прибережних землетрусах, а також внаслідок руйнування гребель і водосховищ. Протидіяти цунамі сьогодні виявляється практично неможливим. Сформувавшись в будь-якому місці, цунамі може поширюватися з великою швидкістю (до 1000 км/год) на кілька тисяч кілометрів, при цьому висота цунамі в районі виникнення складає від 0,1 до 6 метрів. При досягненні мілководдя висота цунамі різко збільшується, досягаючи висоти 3-10 метрів. Величезні маси води, що викидаються на берег, призводять до затоплення місцевості, руйнування будівель і споруд, ліній електропередачі та зв'язку, доріг, мостів, причалів, загибелі людей і тварин. Перед водяним валом цунамі у берега формується ще й повітряна ударна хвиля. Вона діє аналогічно вибуховій хвилі, руйнуючи будівлі та споруди.

В Україні побудовано багато дамб і гребель. Так, уздовж Дніпровського каскаду водосховищ розташовано декілька найбільших гребель – Київська, Кременчуцька і Канівська. Дніпровський каскад ГЕС – комплекс ГЕС і ГАЕС на території України в річковому басейні Дніпра, що складається з 9 ГЕС і каскаду дніпровських водосховищ: Київського, Канівського, Кременчуцького, Каменського, Дніпровського, Каховського – із загальною площею водного дзеркала 6950 км² і повним об'ємом води 43,8 км³, що відповідно складає 94,7 і 90,8% від загальної кількості усіх великих водосховищ України.

На даний час Київська гребля перебуває під загрозою НС, а стан Київської ГЕС потребує термінової перевірки. Наразі споруди Київської і Канівської ГЕС не відповідають міжнародним нормам гідрологічної безпеки.

Міжнародні організації вважають Київське водосховище одним з найнебезпечніших об'єктів на земній кулі. У раді Європи питання про

повну ліквідацію Київського моря як об'єкта порушувалося неодноразово, до того ж, окрім Київського водосховища, в Україні ще шість гребель перебувають в аварійному стані.

Дніпровський каскад, з наукової точки зору, – це похилий крутоперепадний об'єкт. Якщо внаслідок якої-небудь події постраждає Київська ГЕС або станеться навіть невеликий землетрус, то земляна дамба тридцятикілометрової зони завалиться. Її аварійність становить сьогодні 93%. У разі якщо Київську дамбу прорве, відбудеться руйнування Канівської, Кременчуцької та інших гребель каскаду, що у свою чергу може призвести навіть до аварії на Запорізькій АЕС. 20-метрове цунамі, захлеснувши столицю, рушить вниз по Дніпру, зносячи все на своєму шляху, в тому числі Запорізьку атомну електростанцію. Буде знищено 27 міст, загинуть 15 мільйонів осіб. Величезний потік води знищить мости і комунікації, мешканці міст залишаться без електроенергії, води і транспортного сполучення.

Побоювання в експертів викликає і стан греблі Кременчуцької ГЕС. Якщо станеться прорив на цій ділянці, через свій поганий технічний стан дамби Дніпродзержинського та Каховського водосховищ також постраждають. У разі прориву Кременчуцької дамби половина міста Кременчук опиниться під водою менш ніж за годину.

З настанням весни, коли виникає підвищений ризик паводків, райони уздовж Південного Бугу стають зоною підвищеної небезпеки у зв'язку з тим, що дамба Ладиженського водосховища також перебуває у вкрай поганому стані. Якщо уявити найгіршу ситуацію – прорив дамби гідрохвилею, потоки води якої можуть знищити реактори Південно-Української АЕС, це призведе до катастрофи, масштабнішої за вибух на Чорнобильській АЕС.

Ознаки цунамі. Природним сигналом попередження про можливість цунамі є землетрус. Рух цунамі може супроводжуватися громоподібними звуками, які можна почути на підході хвиль. Ознакою наближення стихійного лиха може бути зміна звичайної поведінки тварин, які заздалегідь відчувають небезпеку і прагнуть переміститися на піднесені місця.

Попереджувальні заходи перед цунамі:

- слідкуйте за повідомленнями за прогнозом цунамі, пам'ятаючи про їх провісників;
- запам'ятайте і роз'ясніть членам своєї сім'ї сигнали оповіщення про небезпеку цунамі, встановлені для вашого регіону;
- заздалегідь продумайте план дій під час цунамі. Переконайтеся, що всі члени вашої родини, колеги і знайомі знають, що потрібно робити під час цунамі;
- оцініть, чи не розташовано ваше житло або місце роботи в ра-

йоні можливої дії цунамі;

- пам'ятайте, що найбільш небезпечні місця – вузькі гирла річок, що звужуються, бухти, протоки, де хвиля цунамі піднімається ще вище;
- знайте межі найбільш небезпечних зон і найкоротші шляхи виходу в безпечні місця;
- вивчіть правила поведінки в разі небезпеки виникнення цунамі;
- продумайте послідовність ваших дій, якщо ви опинитеся під час цунамі в приміщенні, на відкритій місцевості, у воді;
- заздалегідь приготуйте місце у вашій квартирі, в яке на випадок швидкої евакуації покладіть необхідні документи, одяг, особисті речі, дводобовий запас продуктів харчування, що швидко псуються.

Порядок дій під час цунамі. Коли надійде сигнал про небезпеку цунамі, реагуйте негайно. Кожну хвилину використовуйте для забезпечення особистої безпеки і захисту оточуючих людей. Ви можете мати запас часу від декількох хвилин до півгодини і більше, тому, якщо будете діяти спокійно і продумано, зможете збільшити ваші шанси уберегтися від впливу цунамі.

Якщо перебуваєте в приміщенні, негайно покиньте його, попередньо вимкнувши світло і газ, і перейдіть в безпечне місце. Найкоротшим шляхом переберіться на підвищення висотою 30-40 м над рівнем моря або швидко перемістіться на 2-3 км від берега.

Якщо ви їдете на автомобілі, дотримуйтеся безпечного напрямку, забравши по шляху інших потерпілих. У разі неможливості сховатися в безпечному місці, коли часу на переміщення не залишилося, підніміться якомога вище на верхні поверхи будівлі, закрийте вікна та двері. Якщо є можливість, переберіться в найбільш надійну будівлю. Якщо ви будете ховатися в приміщенні, пам'ятайте, що найбільш безпечними зонами вважаються місця у капітальних внутрішніх стін, у колон, в кутах, утворених капітальними стінами. Приберіть далі від себе предмети, які стоять і можуть впасти, особливо скляні.

Якщо ви перебуваєте поза приміщенням, намагайтеся забратися на дерево або сховатися в місці, найменш вразливому до удару. В крайньому випадку слід зачепитися за стовбур дерева або міцну перепону. Опинившись у воді, звільніться від взуття і намоклого одягу, спробуйте зачепитися за плаваючі на воді предмети. Будьте уважні, тому що хвиля може нести з собою великі предмети та їх уламки. Після приходу першої хвилі підготуйтеся до зустрічі з другою і наступними хвилями, а якщо є можливість, покиньте небезпечний район. За необхідності надайте першу медичну допомогу постраждалим.

Що робити після цунамі. Чекайте на сигнал відбою тривоги. На колишнє місце повертайтеся після того, як переконаєтеся, що протягом

двох-трьох годин не було високих хвиль. Входячи в будинок, перевірте його міцність, збереженість вікон і дверей. Переконайтеся, що немає тріщин в стінах і перекритті, немає підмиву фундаментів. Уважно перевірте наявність витоків газу в приміщеннях, стан електроосвітлення.

4.6. Заходи безпеки при ураганах

Ураган – це атмосферний вихор великих розмірів зі швидкістю вітру до 120 км/год., а в приземному шарі – до 200 км/год.

Урагани, бурі і смерчі – одні з найпотужніших сил стихії. Енергія подібних стихійних явищ є колосальною. Урагани, зароджуючись в океані, приходять на сушу, завдаючи катастрофічних руйнувань.

За руйнівною дією їх порівнюють із землетрусами і повенями. Руйнівна дія ураганів, бурь і смерчів залежить від швидкісного напору повітряних мас, що обумовлює силу динамічного удару і призводить до металних дій. У результаті спільної дії води і вітру пошкоджуються міцні і зносяться легкі будови, обриваються проводи ліній електропередачі та зв'язку, спустошуються поля, ламаються і з корінням вириваються дерева, знищуються дороги.

Небезпека для людей при ураганах полягає в:

- травмуванні та загибелі людей і тварин;
- руйнуванні дорожніх і мостових покриттів, споруд, повітряних ліній електропередачі та зв'язку, наземних трубопроводів;
- ураженні людей уламками зруйнованих споруд, осколками скла, що летять з великою швидкістю;
- формуванні при сніжних і пилових бурях небезпечних снігових заметів і скупчень пилу («чорні бурі») на полях, дорогах і населених пунктах, а також забрудненні води.

Інші небезпечні наслідки ураганів проявляються:

– **по-перше**, катастрофічними зливами і повенями. Зливові опади, які супроводжують урагани, бувають також причиною виникнення селевих потоків і зсувів. У зимових умовах замість дощу випадає величезна кількість снігу, що викликає несподівані сходження снігових лавин. Навесні при таненні таких мас снігу відбуваються повені;

– **по-друге**, метална дія швидкісного напору урагану проявляється у відриві людей від землі, перенесенні їх повітрям і ударі об землю або споруди. Одночасно в повітрі стрімко проносяться різні тверді предмети, які вражають людей. У результаті люди гинуть або отримують травми різної тяжкості і контузії. Вторинний наслідок урагану – пожежі, що виникають в результаті попадання блискавок, аварій на лініях електро-

передачі, газових комунікаціях, витоку легкозаймистих речовин.

Снігові бурі в нашій країні часто трапляються на відкритих великих просторах. Вони призводять до припинення руху транспорту в містах і сільській місцевості, загибелі сільськогосподарських тварин і навіть людей. Таким чином, урагани і бурі, будучи небезпечними самі по собі, в поєднанні із супроводжуваними їх явищами створюють складну обстановку, спричиняють руйнування і жертви.

Заходи безпеки під час урагану, буревію, смерчу:

– якщо ураган (буря, смерч) застав вас у будівлі, відійдіть від вікон і займіть безпечне місце біля стін внутрішніх приміщень, в коридорі, у вбудованих шафах, у ванних кімнатах, туалеті, коморах, в міцних шафах, під столами. Загасіть вогонь у печах, відключіть електроенергію, закрийте крани на газових мережах;

– у темний час доби використовуйте ліхтарі, лампи, свічки; включіть радіоприймач для отримання інформації від органів ЦЗ населення; по можливості, перебувайте в заглибленому укритті, сховищах, погрібах тощо;

– якщо ураган, буря чи смерч застали вас на вулицях населеного пункту, тримайтеся якомога далі від легких споруд, будівель, мостів, естакад, ліній електропередачі, щогл, дерев, річок, озер і промислових об'єктів. Для захисту від уламків й осколків скла використовуйте листи фанери, картонні та пластмасові ящики, дошки та інші підручні засоби. Намагайтеся швидше сховатися у підвалах, льохах і протирадіаційних укриттях, наявних у населених пунктах. Не заходьте в пошкоджені будівлі, оскільки вони можуть зруйнуватися при нових поривах вітру;

– при сніговій бурі укривайтеся в будівлях. Якщо ви опинилися в полі або на сільській дорозі, виходьте на магістральні дороги, які періодично розчищаються і де більшою є ймовірність надання вам допомоги;

– при пиловій бурі закрийте обличчя марлевою пов'язкою, хусткою, шматком тканини, а очі – окулярами. При надходженні сигналу про наближення смерчу необхідно негайно спуститися в укриття, підвал будинку або погріб чи сховатися під ліжком;

– якщо смерч застає вас на відкритій місцевості, укривайтеся на дні дорожнього кювету, в ямах, ровах, вузьких ярах, щільно притискаючись до землі, закривши голову одягом чи гілками дерев. Не залишайтеся в автомобілі, виходьте з нього і укривайтеся, як зазначено вище.

Чого не слід робити при смерчі, бурі або урагані:

1) користуватися в будинку газовими плитами або будь-якими електричними приладами;

2) заходити всередину старих, пошкоджених будівель;

3) ховатися від вітру за рекламними щитами, деревами, парканами

і старими будівлями;

4) перебувати поблизу стовпів, а також об'єктів з легкозаймистими і отруйними речовинами;

5) торкатися труб газопостачання, водопостачання, центрального опалення, а також обірваних проводів ліній електропередачі;

6) перебувати на мостах, піднесених місцях, а також поблизу ліній електропередач та трубопроводів.

Дії після смерчу, бурі або урагану:

1) остерігатися повалених дерев, а також транспарантів, вивісок, рекламних щитів, віконниць, які розгойдуються;

2) бути обережним, обходячи обірвані проводи ліній електропередач, оскільки вони можуть бути під напругою;

3) остерігатися витоків газу в будинках, порушень в електричній мережі;

4) користуватися будь-якими електричними приладами дозволяється лише після того, як вони будуть перевірені і ретельно просушені;

5) у випадках якщо буря супроводжується грозою, остерігатися ураження електричним розрядом (блискавкою).

Контрольні запитання:

1. Дайте визначення надзвичайної ситуації природного походження.

2. Надзвичайні ситуації природного походження, які найчастіше трапляються в Україні.

3. Геологічні небезпечні явища.

4. Гідрологічні небезпечні явища.

5. Метеорологічні небезпечні явища.

6. Що таке землетруси?

7. Небезпечні фактори землетрусів.

8. Заходи безпеки при землетрусі.

9. Що таке зсуви та селі?

10. Основні вражаючі фактори зсувів та селів.

11. Небезпека зсувів.

12. Заходи безпеки під час сходження зсувів.

13. Заходи безпеки під час сходження селевих потоків.

14. Заходи безпеки під час сходження лавин.

15. Заходи безпеки при повені.

16. Заходи безпеки при урагані.

Розділ 5. БЕЗПЕКА ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ТЕХНОГЕННОГО ХАРАКТЕРУ

У сучасному виробництві з підвищеними параметрами технологічного процесу можуть створюватися умови, що призводять до несподіваного порушення роботи або виходу з ладу окремих машин, агрегатів, комунікацій, споруд або їх систем. Такі явища прийнято називати аваріями. Аварії та катастрофи характеризуються різкими, небезпечними змінами біосфери, викликаними нерозважливою господарською діяльністю людини. На їх долю припадає 70-80% від загальної кількості надзвичайних ситуацій – це промислові аварії та катастрофи на об'єктах народного господарства, транспорту, енергетичних установках. За певних обставин аварія створює загрозу для життя та здоров'я людей або призводить до людських жертв.

Надзвичайні ситуації техногенного характеру виникають, як правило, на потенційно техногенно небезпечних виробництвах. До таких належать, у першу чергу, хімічнонебезпечні, радіаційнонебезпечні, вибухо- та пожежонебезпечні, а також гідронебезпечні об'єкти.

Надзвичайні ситуації техногенного характеру класифікуються за такими основними ознаками:

- за масштабами наслідків (об'єктового, місцевого, регіонального і загальнодержавного рівня);
- за галузевою ознакою (надзвичайні ситуації у сільському господарстві; у лісовому господарстві; заповідній території, об'єктах особливого природоохоронного значення; у водоймах; матеріальних об'єктах – об'єктах інфраструктури, промисловості, транспорті, житлово-комунального господарства тощо).

Внаслідок техногенних аварій та катастроф складається надзвичайна ситуація, раптове виникнення якої призводить до значних соціально-екологічних й економічних збитків, виникає необхідність захисту людей від дії шкідливих для здоров'я факторів, проведення рятувальних, невідкладних медичних та евакуаційних заходів, а також ліквідації негативних наслідків, які сталися.

Техногенна надзвичайна ситуація – це стан, за якого внаслідок виникнення джерела техногенної надзвичайної ситуації на об'єкті, визначеній території або акваторії порушуються нормальні умови життя і діяльності людей, виникає загроза їх життю і здоров'ю, завдається шкода майну населення, економіці і довкіллю.

Практика показує, що завчасна підготовка людей і матеріально-

технічних засобів до дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій значною мірою знижує ймовірність загибелі людей та втрати матеріальних засобів.

5.1. Дії при радіоактивному зараженні навколишнього середовища

Забруднення місцевості радіоактивними речовинами може виникнути внаслідок застосування ядерної зброї та при аваріях на радіаційно небезпечних об'єктах (ядерні реактори на АЕС, радіохімічні заводи, підприємства з переробки та захоронення радіоактивних відходів тощо). При аварії або руйнуванні ядерних реакторів на АЕС не виключено викиди радіонуклідів у навколишнє середовище та забруднення місцевості на території АЕС за межами санітарно-захисної зони. Найбільшу небезпеку для населення при тривалому перебуванні на забрудненій території становить доза, отримана у результаті зовнішнього опромінення, інгаляційного та перорального надходження радіонуклідів з продуктами харчування. Причиною радіоактивного забруднення при переробці ядерного палива на радіохімічних заводах з переробки та захоронення радіоактивних відходів можуть бути аварії, пов'язані з порушенням технологічного процесу. Радіоактивне забруднення території при захороненні радіоактивних відходів може виникнути при руйнуванні технологічних установок або сховищ з цими відходами.

Радіаційна аварія може виникнути при перевезенні радіоізотопних спеціальних вантажів, при цьому можливим є токсичний вплив якщо радіоактивні речовини властива токсичність. При спільних радіаційних аваріях за рахунок виділення великих кількостей радіоактивних речовин утворюються високі рівні радіоактивного забруднення будівельних конструкцій, місцевості та повітря як безпосередньо в зоні аварії, так і на прилеглий території. Вони, у свою чергу, є вторинним джерелом радіоактивного забруднення повітря виробничих приміщень і приземного шару повітря, особливо з підводної сторони від джерела аварії. Після припинення аварійного викиду радіоактивних речовин під час рятувальних робіт та ліквідації наслідків аварії високі концентрації радіонуклідів в повітрі спостерігаються головним чином при проведенні робіт, особливо при роботі механізмів і руху транспорту.

Факторами безпеки радіації є радіоактивне випромінювання, яке називають **іонізуючим випромінюванням**, а радіоактивні частинки іонізуючими частинками. Іонізуюче випромінювання - це вид енергії, що вивільняється атомами в формі електромагнітних хвиль (гамма-або

рентгенівське випромінювання) або часток (нейтрони, бета або альфа). Спонтанний розпад атомів називається радіоактивністю, а надлишок енергії, що виникає при цьому, є формою іонізуючого випромінювання. Нестабільні елементи, які утворюються при розпаді і володіють іонізуючим випромінюванням, називаються радіонуклідами.

Люди піддаються впливу природних джерел іонізуючого випромінювання, таких як ґрунт, вода, рослини, і впливу штучних джерел, таких як рентгенівське випромінювання і медичні пристрої.

Іонізуючі випромінювання викликають в організмі людини іонізацію молекул і атомів тканини, порушують хімічні структури клітин, утворюють сполуки, не властиві живій клітині, що у свою чергу призводить до її відмирання. Серед техногенних джерел іонізуючого опромінення слід відзначити заводи по виробленню ядерної зброї, ядерні реактори, прискорювачі, заводи з переробки та збагачування уранових руд, заводи з виробництва ядерного палива, АЕС, реактивні ядерні установки.

Внаслідок радіаційної аварії забруднене навколишнє середовище стає небезпекою для всього живого, що опинилося в ньому (люди, тварини та ін.). Нормами радіаційної безпеки в Україні (НРБУ–97) встановлені три категорії (А, Б, В) опромінення людей:

- професійні працівники, що мають безпосередній зв'язок з джерелами іонізуючого випромінювання. Загальна доза опромінення на рік – *5 бер/рік (50 мЗв)*;

- люди, які за умов проживання або розміщення можуть піддаватися опроміненню. Для них гранична доза опромінення – *0,5 бер/рік (5 мЗв)*;

- решта населення держави. Доза не нормується, але не повинна перевищувати природний фон – від 40 до 200 *мбер/рік (0,4-2 мЗв)*.

Різні тканини тіла неоднаково радіочутливі. Всього виділено три групи критичних органів, опромінення яких є дуже небезпечним:

- все тіло, гонади і червоний кістковий мозок. Опромінення допускається для професійних працівників не більше як *30 мДж/кг* на квартал і не більше як *50 мДж/кг* на рік, а для інших осіб – *5 мДж/кг* на рік;

- м'язи, щитовидна залоза, жирова тканина, печінка, нирки, шлунково-кишковий тракт, легені, селезінка. Допустима доза опромінення персоналу – *80 мДж/кг* на квартал і *150 мДж/кг* на рік. Для інших осіб – *15 мДж/кг* на рік;

- шкіра, кісткова тканина, кисті рук, передпліччя, гомілка, ступня. Допустима доза для обслуговуючого персоналу – *150 мДж/кг* на квартал і *300 мДж/кг* на рік, для інших осіб – *30 мДж/кг* на рік.

Допустима доза опромінення наведена у табл.

Допустимі дози опромінення для різних груп критичних органів осіб категорії А та Б, мЗв/рік

Група критичних органів	Гранично допустима доза для осіб категорії А	Границі дози для осіб категорії Б
І	50	5
ІІ	150	15
ІІІ	300	30

У 1982 р. Науковий комітет ООН запропонував величину середньорічної дози природного опромінення, з урахуванням техногенного підсилення фону, – 200 мбер/рік.

При рівномірному одноразовому опроміненні тіла людини дозою 1-10 Зв розвивається гостра променева хвороба (ГПХ). Розрізняють 4 ступеня ГПХ: легкий, при дозі 1-2 Зв; середній – 2-4 Зв; важкий – 4-6 Зв; вкрай важкий – 6-10 Зв.

Внаслідок дії радіації може спостерігатися:

- а) соматичний ефект – ушкодження різних органів тіла;
- б) соматико-стохастичний ефект – пухлини органів, тканин, злоякісні пухлини;
- в) генетичний ефект – мутації хромосом і генів, порушення спадковості.

Для уникнення небезпечних генетичних ефектів впливу іонізуючого випромінювання існує кілька правил безпеки:

- до безпосередньої роботи з джерелами іонізуючого випромінювання допускаються особи не молодше 18 років;
- до 30-літнього віку накопичена доза не повинна перевищувати 12-кратну (ГДД);
- для жінок до 40 років доза опромінення в тазовій ділянці не повинна переважати 1 бер за будь-які два місяці.

Може бути дозволене перевищення ГДД, якщо воно виправдане порятунком людей і запобіганням розвитку аварій та опромінення великої кількості людей: у два рази – один раз на рік і в п'ять разів – один раз у житті з компенсацією зменшення опромінення в наступні п'ять років. Допустима одноразова доза – 0,1 Зв.

Цих норм необхідно дотримуватись:

- при ймовірності різкого погіршення ситуації доза опромінення не повинна перевищувати 10 бер = 0,1 Зв;
- при порятунку людей допустима доза 25 бер = 0,25 Зв;
- при опроміненні дозою 25 бер особовий склад з небезпечної зони виводиться і надалі до роботи в небезпечній зоні не допускається.

Дії у випадку загрози виникнення радіаційної небезпеки:

- при оголошенні небезпечного стану не панікуйте, слухайте повідомлення;
- попередьте сусідів, надайте допомогу інвалідам, дітям та людям похилого віку;
- дізнайтеся про час та місце збору мешканців для евакуації;
- зменшіть проникнення радіаційних речовин в квартиру (будинок): щільно закрийте вікна та двері, щілини заклейте;
- підготуйтеся до можливої евакуації: упакуйте у герметичні пакети та складіть у валізу документи, цінності та гроші, предмети першої необхідності, ліки, мінімум білизни та одягу, запас консервованих продуктів на 2-3 доби, питну воду. Підготуйте найпростіші засоби санітарної обробки (мильний розчин для обробки рук);
- перед виходом з приміщення від'єднайте всі споживачі електричного струму від електромережі, вимкніть газ та воду.

Дії у випадку раптового виникнення радіаційної небезпеки:

- з одержанням повідомлення про радіаційну небезпеку негайно укрийтеся в будинку. Стіни дерев'яного будинку послаблюють іонізуюче випромінювання в 2 рази, цегляного – у 10 разів; заглиблені укриття (підвали): з покриттям з дерева – у 7 разів, з покриттям з цегли або бетону – у 40-100 разів;
- уникайте паніки. Слухайте повідомлення органів влади з питань надзвичайних ситуацій;
- зменшіть можливість проникнення радіаційних речовин в приміщення;
- проведіть йодну профілактику. Йодистий калій слід вживати після їжі разом з чаєм, соком або водою 1 раз на день протягом 7 діб: дітям до двох років – по 0,040 г на один прийом; дітям від двох років та дорослим – по 0,125 г на один прийом. Водно-спиртовий розчин йоду приймати після їжі 3 рази на день протягом 7 діб: дітям до двох років – по 1-2 краплі 5% настоянки на 100 мл молока (консервованого) або годувальної суміші; дітям від двох років та дорослим – по 3-5 крапель на стакан молока або води. Наносити на поверхню кінцівок рук настоянку йоду у вигляді сітки 1 раз на день протягом 7 діб;
- уточніть місце початку евакуації. Попередьте сусідів, допоможіть дітям, інвалідам та людям похилого віку. Вони підлягають евакуації в першу чергу;
- швидко зберіть необхідні документи, цінності, ліки, продукти, запас питної води, найпростіші засоби санітарної обробки та інші необхідні вам речі у герметичну валізу;
- по можливості негайно залиште зону радіоактивного забруд-

нення;

- перед виходом з будинку вимкніть джерела електро-, водо- і газопостачання, візьміть підготовлені речі, одягніть протигаз (респіратор, ватно-марлеву пов'язку), верхній одяг (плащ, пальто, накидка), гумові чоботи;

- з прибуттям на нове місце перебування проведіть дезактивацію засобів захисту, одягу, взуття та санітарну обробку шкіри на спеціально обладнаному пункті або ж самостійно (зняти верхній одяг, ставши спиною проти вітру, витрясти його; повісити одяг на перекладину, віником або щіткою змести з нього радіоактивний пил та вимити водою; обробити відкриті ділянки шкіри водою або розчином (типу ІПП-8), який буде виданий кожному. Для обробки шкіри можна використовувати марлю чи просто рушники;

- дізнайтеся у місцевих органів державної влади адреси організацій, що відповідають за надання допомоги потерпілому населенню;

- використовуйте для харчування лише продукти, що зберігалися у зачинених приміщеннях і не зазнали радіоактивного забруднення, консервацію; не вживайте овочі, які росли на забрудненому ґрунті; не пийте молоко від корів, які пасуться на забруднених пасовиськах;

- не пийте воду з відкритих джерел та з мереж водопостачання після офіційного оголошення радіаційної небезпеки, колодязі накрийте;

- уникайте тривалого перебування на забрудненій території;

- у приміщеннях щодня робіть вологе прибирання, бажано з використанням миючих засобів;

- у разі перебування на відкритій, забрудненій радіоактивними речовинами місцевості обов'язково використовуйте засоби захисту: для захисту органів дихання – протигаз, респіратор, ватно-марлеву чи протипилову пов'язку, хустинку або будь-яку частину одягу; для захисту шкіри – спеціальний захисний одяг типу ОЗК, плащ з капюшоном, накидку, комбінезон, гумове взуття і рукавиці. У разі явної загрози для життя відповідними органами може проводитися евакуація людей в безпечні зони.

5.2. Дії при аваріях на хімічно небезпечних об'єктах

Зараження навколишнього середовища сильнодіючими отруйними речовинами (СДОР), небезпечними хімічними речовинами (НХР) які широко застосовуються в даний час у виробництві та мають високу токсичність, а також отруйними речовинами (ОР), призначеними для використання як хімічна зброя, здатне вразити населення і забруднити вели-

кі території. В даний час у промисловості використовується більше 700 найменувань хімічних речовин, здатних небезпечно впливати на організм людини. Десятки тисяч тон хлору та аміаку щодня перевозяться залізницею. Практично у кожному районі будь-якого міста на станціях зі знезараження води постійно містяться запаси рідкого хлору. Таким чином, ризик виникнення НС від СДОР та НХР є досить великим.

Аварії (катастрофи) на підприємствах, транспорті та продуктопроводах можуть супроводжуватися викидом (вилливом) в атмосферу і на прилеглу територію небезпечних хімічних речовин (НХР), таких як хлор, аміак, синильна кислота, фосген, сірчаний ангідрид та інші. Це становить серйозну небезпеку для населення, адже заражене повітря уражає органи дихання, а також очі, шкіру та інші органи.

Фактори небезпеки викиду (розливу) небезпечних хімічних речовин: забруднення навколишнього середовища, небезпека для всього живого, що опинилося на забрудненій місцевості (загибель людей, тварин, знищення посівів та ін.), крім того, внаслідок можливого хімічного вибуху – виникнення сильних руйнувань на значній території.

При аваріях на залізничних і автомобільних магістралях, пов'язаних з транспортуванням НХР, небезпечна зона встановлюється в радіусі 200 м від місця аварії. Наближатися до цієї зони і заходити до неї категорично заборонено.

Дії у випадку загрози виникнення хімічної небезпеки:

- сирени і переривчасті гудки підприємств – це сигнал "Увага всім". негайно ввімкніть приймач радіотрансляційної мережі або телевізор. Уважно слухайте інформацію про надзвичайну ситуацію та порядок дій;
- при оголошенні небезпечного стану уникайте паніки;
- попередьте сусідів, надайте допомогу інвалідам, дітям та людям похилого віку;
- виконайте заходи щодо зменшення проникнення отруйних речовин в квартиру (будинок): щільно закрийте вікна та двері, щілини заклейте;
- підготуйте запас питної води: наберіть воду у герметичні ємності, підготуйте найпростіші засоби санітарної обробки (мильний розчин для обробки рук);
- дізнайтеся у місцевих органів влади про місце збору мешканців для евакуації та уточніть час її початку. Підготуйтеся: упакуйте у герметичні пакети та складіть у валізу документи, цінності та гроші, предмети першої необхідності, ліки, мінімум білизни та одягу, запас консервованих продуктів на 2-3 доби;
- перед виходом з будинку вимкніть джерела електро-, водо- і га-

зопостачання, візьміть підготовлені речі, одягніть засоби захисту.

Дії у випадку раптового виникнення хімічної небезпеки:

- уникайте паніки. З одержанням повідомлення (по радіо або іншими засобами оповіщення) про викид (розлив) в атмосферу НХР та про небезпеку хімічного зараження виконайте передбачені заходи;
- використайте засоби індивідуального захисту органів дихання та найпростіші засоби захисту шкіри;
- по можливості негайно залиште зону хімічного забруднення;
- якщо засобів індивідуального захисту немає і вийти із району аварії неможливо, залишайтесь у приміщенні і негайно та надійно герметизуйте його для зменшення можливості проникнення НХР (парів, аерозолів) у приміщення: щільно закрийте вікна та двері, димоходи, вентиляційні люки, щілини в рамах вікон та дверей, вимкніть джерела газо-, електропостачання та загасіть вогонь у печах. Чекайте повідомлень органів влади з питань надзвичайних ситуацій за допомогою засобів зв'язку;
- знайте, що вражаюча дія конкретної НХР на людину залежить від її концентрації у повітрі та тривалості, тому, якщо немає можливості покинути небезпечну зону, не панікуйте і продовжуйте вживати заходи безпеки;
- якщо отримали повідомлення про евакуацію швидко зберіть необхідні документи, цінності, ліки, продукти, запас питної води та інші необхідні речі у герметичну валізу та підготуйтеся до евакуації;
- попередьте сусідів про початок евакуації. Надайте допомогу дітям, інвалідам та людям похилого віку. Вони підлягають евакуації в першу чергу;
- залишаючи приміщення (квартиру, будинок), вимкніть джерела електро-, водо- і газопостачання, візьміть підготовлені речі, одягніть засоби захисту;
- виходьте із зони хімічного зараження в бік, перпендикулярний напрямку вітру, обходьте тунелі, яри, лощини – в низинах може бути висока концентрація НХР;
- при підозрі на ураження НХР слід уникати будь-яких фізичних навантажень, необхідно пити велику кількість рідини (чай, молоко, сік, вода) та звернутися до медичного закладу;
- вийшовши із забрудненої зони радіоактивними речовинами, зніміть верхній одяг, ретельно вимийте очі, ніс та рот, по можливості прийміть душ;
- з прибуттям на нове місце перебування дізнайтеся у місцевих органів державної влади та місцевого самоврядування адреси організацій, що відповідають за надання допомоги потерпілому населенню.

Хлор. Ознаки отруєння хлором: під час вдихання парів хлору виникає ураження легень, яке супроводжується набряком киснево-поглинальних альвеол, які під час кашлю можуть розірватися з виділенням мокроти з кров'ю, внаслідок чого людина гине від нестачі кисню.

Перша допомога при отруєнні хлором: одягніть протигаз і виведіть ураженого на свіже повітря. Робити штучне дихання не можна; у важких випадках слід застосувати кисневу інгаляцію; надати повний спокій. Для зменшення подразнення – організувати вдихання парів нашатирного спирту, промивання очей, рота, носа 2% розчином харчової соди.

Дії в осередку зараження:

- заплющити очі, затамувати дихання;
- закутатися у верхній одяг і дихати крізь нього (можна змочити водою);
- не бігти;
- спробувати визначити напрямок вітру;
- виходити із зони зараження в бік, перпендикулярний вітру;
- за неможливості вийти спробувати залізти на високий предмет (стовп, драбину тощо), оскільки хлор стелиться по землі.

При отруєнні хлором слід винести потерпілого із зони зараження. Шкіру, рот, ніс промити 2% розчином питної соди або водою.

Аміак. У випадку розливу рідкого аміаку і його концентрованих розчинів не можна доторкатися до розлитої рідини.

Ознаки отруєння аміаком:

- нежить, кашель, важке дихання, задуха;
- підвищене серцебиття, порушена частота пульсу;
- при контакті з рідким аміаком виникає обмороження, можливим є опік з пухирями, виразки.

Перша допомога при отруєнні аміаком:

- одягніть протигаз і виведіть ураженого на свіже повітря;
- дайте подихати зволженим повітрям (теплыми водяними парами 10% розчину ментолу в хлороформі);
- дайте йому теплого молока з «Боржомі» або харчовою содою;
- при задусі необхідним є кисень;
- при спазмі голосових щілин забезпечте тепло на ділянку шиї, теплі ванночки, інгаляцію;
- при зупинці дихання проведіть серцево-легеневу реанімацію;
- при потраплянні в очі – промийте водою або 0,5-1% розчином квасців, вазеліновою або оливковою олією;
- при ураженні шкіри – обмийте чистою водою, зробіть примочки з 5% розчину оцтової, лимонної або соляної кислоти.

Надання першої допомоги при ураженні НХР. В першу чергу негайно захистіть органи дихання від подальшої дії НХР. Надіти на потерпілого протигаз або ватно-марлеву пов'язку, попередньо змочивши її водою або 2% розчином питної соди у випадку отруєння хлором, а у разі отруєння аміаком – водою або 5% розчином лимонної кислоти, в очі закапати по дві-три краплі 30% альбуциду, в ніс – оливкове масло; *видалити та знезаразити стійкі НХР на шкірі та одязі*. Винести потерпілого із зони зараження та забезпечте йому спокій і тепло.

З попаданням до організму людини через органи дихання ртуть акумулюється та залишається там на все життя.

Встановлено максимально припустиму концентрацію парів ртуті: для житлових і робочих приміщень – $0,0003 \text{ мг/м}^3$; для виробничих приміщень – $0,0017 \text{ мг/м}^3$. Концентрація парів ртуті в повітрі понад $0,2 \text{ мг/м}^3$ викликає гостре отруєння організму людини.

Симптоми гострого отруєння проявляються через 8-24 години: починається загальна слабкість, головний біль, підвищується температура; згодом – болі в животі, розлад шлунку, захворювання ясен.

Хронічне отруєння є наслідком вдихання малих концентрацій парів ртуті протягом тривалого часу. Ознаками такого отруєння є: зниження працездатності, швидка стомлюваність, послаблення пам'яті, головний біль; в окремих випадках можливими є катаральні прояви з боку верхніх дихальних шляхів, кровотечі ясен, легке тремтіння рук та розлад шлунку. Тривалий час ніяких ознак може й не бути, але потім поступово підвищується стомлюваність, слабкість, сонливість; з'являються головний біль, апатія й емоційна нестійкість; порушується мовлення, тремтять руки, повіки, а у важких випадках – ноги і все тіло. Ртуть уражає нервову систему, а довгий вплив її викликає навіть божевілля.

Перша допомога при отруєнні парами ртуті:

- при важких гострих отруєннях через рот слід негайно промити шлунок водою з 20-30 г активованого вугілля або білковою водою (збитий з водою яєчний білок), після чого дати молоко, а потім проносне;
- при гострих отруєннях слід вивести постраждалого із зони ураження, забезпечити повний спокій, потім госпіталізувати;
- при легкій, початковій формі не контактувати з ртуттю 3-4 тижні і забезпечити лікування в стаціонарних умовах.

У разі явної загрози життю населення відповідними органами може проводитися евакуація в безпечні зони.

5.3. Колективні та індивідуальні засоби захисту від вражаючих факторів техногенних небезпек

Колективні засоби захисту – це інженерні споруди або об'єкти, що створені для захисту населення. Укриття в захисних спорудах – один з основних способів захисту населення. Засоби колективного захисту забезпечують найбільш повний захист людей від дії вражаючих факторів. Ці захисні споруди поділяються на герметичні, протирадіаційні та найпростіші сховища.

Герметичні сховища створюються для захисту людей, розгортання захищених медичних стаціонарів та пунктів керування. Вони захищають від вражаючої дії ядерної зброї, звичайних засобів ураження, СДОР, БЗ.

За захисними властивостями сховища поділяються на класи з відповідними коефіцієнтами захисту; окрім того, сховища поділяються за можливістю їх створення, місткістю та місцем розташування.

У сховищах передбачаються системи забезпечення повітрям, електроенергією, опаленням, водопостачанням, вони мають каналізацію, зв'язок та систему оповіщення.

Існують **сховища спеціального типу**, що створюються для укриття (захисту) нетранспортабельних хворих. В них є приміщення для хворих, операційно-перев'язувальна, стерилізаційна, харчоблок. В таких сховищах передбачаються певні параметри мікроклімату та газового складу повітря. Забезпечується аварійний запас питної води.

Протирадіаційні укриття (ПРУ) – це захисні споруди, що забезпечують захист населення від вражаючої дії іонізуючого випромінювання та частково – ударної хвилі.

Найпростіші укриття – це споруди, що забезпечують захист людей від світлового випромінювання, ударної хвилі, а також знижують вплив іонізуючого випромінювання. До них відносять щілини, траншеї, а також інші заглиблені споруди.

Нормами проектування передбачається будівництво сховищ та протирадіаційних укриттів місткістю не менше 150 чоловік. Сховища і ПРУ розміщують у підвальних приміщеннях будівель і споруд. Будівництво окремо розміщених захисних споруд допускається при неможливості обладнання вбудованих.

Для забезпечення швидкого заповнення сховищ їх розміщують у безпосередній близькості від місць зосередження людей на відстані 400-500 м.

Для ПРУ радіус збору може збільшуватись до 1000 м у прогнозу-

ючих зонах слабих руйнувань , а за межами цих зон – до 3000 м.

Індивідуальні засоби захисту. За принципом захисної дії засоби індивідуального захисту органів дихання поділяються на фільтруючі та ізолюючі.

До засобів індивідуального захисту органів дихання фільтруючого типу відносяться фільтруючі протигази ГП-5, ГП-7, респіратори, ватно-марлеві пов'язки. **Фільтруючі протигази** призначені для захисту органів дихання, обличчя та очей від отруйних і радіоактивних речовин та бактеріальних засобів. Принцип дії фільтруючого протигазу ґрунтується на ізоляції органів дихання від забруднюючого навколишнього середовища й очищення повітря, що вдихається, від токсичних аерозолів і парів у фільтруючо-поглинаючій системі, які з'єднані між собою безпосередньо або за допомогою з'єднувальної трубки.

При використанні протигаза необхідно:

– надіти сумку з протигазом через праве плече так, щоб вона була на лівому боці;

– відрегулювати за допомогою пряжки довжину плечового ремня так, аби його краї опинилися на рівні талії;

– затримати дихання, заплющити очі, вийняти шолом-маску, взяти її обома руками так, щоб великі пальці були ззовні, а решта – всередині;

– прикласти в нижню частину шолома підборіддя, різким рухом рук вгору і назад, натягнути шолом-маску на голову так, щоб не було складок, а окуляри розмістилися на рівні очей;

– видихнути повітря, відкрити очі, продовжувати дихати.

Респіратори використовуються для захисту органів дихання від радіоактивного пилу (Р-2), від парів і газів на виробництві із СДОР (РПГ-67, РУ-60, РУ-60МУ).

Респіратор Р-2 – це фільтруюча напівмаска з двома вдихальними клапанами і одним видихальним з кріпленням.

Контрольні запитання

1. Визначення надзвичайної ситуації техногенного походження.
2. Надзвичайні ситуації техногенного походження, які можуть виникнути в Україні.
3. Визначення аварії та катастрофи.
4. Критерії, за якими класифікуються надзвичайні ситуації техногенного характеру.
5. Причини виникнення радіоактивного забруднення місцевості.
6. В чому полягає небезпека радіоактивного забруднення місцевості?
7. Поняття радіаційної аварії.
8. Заходи безпеки у випадку загрози виникнення радіаційної небезпеки.
9. Хімічно небезпечні об'єкти.
10. Від чого залежать масштаби ураження при аваріях на хімічно-небезпечних об'єктах?
11. Фактори безпеки викиду (розливу) небезпечних хімічних речовин.
12. Дії у випадку раптового виникнення хімічної небезпеки.
13. Ознаки отруєння та перша допомога при отруєнні аміаком.
14. Ознаки отруєння та перша допомога при отруєнні хлором.
15. Ознаки отруєння та перша допомога при отруєнні парами ртуті.
16. Основні засоби захисту від вражаючих факторів техногенних небезпек.
17. Правила використання протигаза.

РОЗДІЛ 6. ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПРИ ВИНИКНЕННІ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

В основі походження і розвитку соціально-політичних конфліктів лежить порушення (в силу різних причин) рівноваги відносин у суспільстві. Це війни, в тому числі з погрозою застосування зброї масового ураження, економічна скрута, громадські та міжнаціональні конфлікти. Сюди ж слід віднести різні обставини, що викликають негативні емоції: побутову невлаштованість, безробіття, погане харчування. Все це призводить до хронічної втоми людини, зношування організму і, врешті, до тяжких екстремальних станів.

6.1. Заходи безпеки під час виникнення масових заворушень

Виникнення масових заворушень, що стали знаменням останнього часу в усьому світі, в тому числі й в Україні, багато в чому спричинено такими факторами:

- нестабільність суспільно-політичної обстановки;
- поглиблення руйнівних процесів в економіці, зниження рівня життя;
- зростання безробіття і пов'язаної з цим негативною деформації у суспільній свідомості певної частини населення;
- низький рівень загальної культури, духовна убогість;
- зниження ролі держави у вирішенні соціальних проблем.

Натовп і масові заворушення можуть виникнути під час всенародних свят, масових маніфестацій, політичних заходів, мітингів, вуличних концертів і масових видовищних заходів, спортивних матчів, релігійних заходів, похорону видних діячів тощо. На перший погляд мирний мітинг, демонстрація можуть перерости в агресивну акцію, а пересічний перехожий – мимоволі стати учасником політичної масовки, погрому, що вчиняють екстремісти.

Характеристика натовпу. Натовп – це безструктурне скупчення людей, позбавлених ясно усвідомлюваної спільності цілей, але пов'язаних між собою схожістю емоційного стану і спільним об'єктом уваги.

У поведінці вуличного (особливо політико-соціального) натовпу дуже важливими є такі елементи, як, наприклад, перший камінь у вітрину і перша кров. Вони можуть вивести натовп на принципово інший рівень небезпеки, де колективна безвідповідальність перетворює кожного

члена натовпу на злочинця. Відмінною особливістю соціально-політичних конфліктів є поєднання масових заворушень з насильством, погромами, підпалами, знищенням майна, застосуванням вогнепальної зброї, вибухових або вибухових пристроїв або надання збройного опору представникам влади.

Характерною особливістю поведінки натовпу можна вважати паніку. Більшість визначень паніки пов'язано з проявом масового страху перед реальною чи уявною загрозою, станом періодичного переляку, жаху, наростаючих у процесі взаємного зараження ними.

Щодо деструктивних наслідків паніки виділяються такі її типи:

- паніка без будь-яких матеріальних наслідків і зареєстрованих психічних деформацій;
- паніка, супроводжувана руйнуваннями, фізичними і вираженими психічними травмами на нетривалий час;
- паніка, що викликає людські жертви, значні матеріальні руйнування, нервові захворювання, зриви, інвалідність.

Безпечна поведінка в натовпі. Основним правилом поведінки в місцях великого скупчення людей є будь-яке виключення ймовірності втягнути себе в натовп. Якщо ви припускаєте, що опинитеся в великій групі людей, обов'язково виконуйте такі правила:

- не беріть з собою дітей;
- не беріть з собою гострі (колючі, ріжучі) предмети;
- зніміть краватку та шарф;
- краще не брати сумок, папок, портфелів;
- одяг повинен бути з міцної тканини, потрібно застебнути його на всі застібки, щоб він щільно облягав фігуру;
- тримайтеся подалі від плакатів на жердинах – їх можуть використовувати як зброю;
- бажано зняти зі свого одягу різну символіку;
- не слід привертати до себе увагу;
- намагайтеся перебувати в безпосередній близькості від виходів з місць великого скупчення людей, розташовуватися з краю, не в гущі.

6.2. Заходи безпеки в разі терористичного акту

Основні заходи безпеки при загрозі терористичного акту:

- не торкайтеся у вагоні поїзда, під'їзді або на вулиці нічийних пакетів (сумок), не підпускайте до них інших;
- у присутності терористів не виказуйте свого невдоволення,

утримайтеся від різких рухів, крику й стонів;

- при погрозі застосування терористами зброї лягайте на живіт, захищаючи голову руками, подалі від вікон, засклених дверей, проходів, сходів;

- використайте будь-яку можливість для порятунку;

- якщо відбувся вибух – вживайте заходів щодо недопущення пожежі та паніки, надайте домедичну допомогу постраждалим.

Дії під час перестрілки:

- якщо стрілянина застала вас на вулиці, відразу ж лягте й озирніться, оберіть найближче укриття й проберіться до нього, не піднімаючись у повний зріст. Укриттям можуть служити виступи будинків, пам'ятники, бетонні стовпи або бордюри, канави. Пам'ятайте, що автомобіль – не найкращий захист, тому що його метал є тонким, а пальне – вибухонебезпечним. За першої нагоди сховайтеся у під'їзді будинку, підземному переході, дочекайтеся закінчення перестрілки;

- проводьте заходи для порятунку дітей, за необхідності прикрийте їх своїм тілом;

- якщо в ході перестрілки ви перебуваєте у будинку, лягте на підлогу, тому що перебувати у кімнаті небезпечно через можливість рикошету. Перебуваючи в укритті, стежте за можливим початком пожежі. Якщо пожежа почалася, а стрілянина не припинилася, залиште квартиру й сховайтеся в під'їзді, далі від вікон.

Дії у випадку захоплення літака (автобуса):

- якщо ви виявилися в захопленому літаку (автобусі), не привертайте до себе уваги терористів. Огляньте салон, визначте місця можливого укриття на випадок стрілянини;

- заспокойтеся, спробуйте відволіктися від того, що відбувається;

- не дивіться в очі терористам, не пересувайтеся салоном та не відкривайте сумки без їхнього дозволу;

- не реагуйте на провокаційну або зухвалу поведінку;

- якщо представники влади почнуть спробу штурму – лягайте на підлогу між кріслами й залишайтеся там до закінчення штурму;

- після звільнення негайно залиште літак (автобус), тому що не виключеною є можливість його замінування терористами й вибуху парів бензину.

Контрольні запитання

1. Дайте визначення надзвичайної ситуації соціально-політичного походження.
2. Надзвичайні ситуації соціально-політичного походження, які можуть виникнути в Україні.
3. Як ви розумієте поняття «натовп»?
4. Фактори, від яких залежить виникнення масових заворушень.
5. Небезпечні наслідки паніки.
6. Правила поведінки в натовпі.
7. Дії в разі терористичного акту.
8. Дії при виявленні вибухонебезпечних предметів.

Розділ 7. ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПРИ ВИНИКНЕННІ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ВОЄННОГО ХАРАКТЕРУ

Відповідно до Законів України «Про Національну поліцію», «Про правовий режим воєнного стану», Положення про Національну поліцію, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 877, та Положення про Міністерство внутрішніх справ України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 878, з метою забезпечення найшвидшої нормалізації оперативної обстановки і відновлення правопорядку, усунення загрози життю чи здоров'ю громадян працівники підрозділів Національної поліції переводяться на посилений варіант несення служби.

Посилений варіант службової діяльності (далі - посилений варіант) - комплекс організаційно-правових, превентивних, профілактичних, оперативних та інших заходів, пов'язаних з особливим режимом виконання службових завдань і залученням значної кількості поліцейських з метою швидкої стабілізації оперативної обстановки, якщо наявними силами і засобами, що безпосередньо залучені до забезпечення публічної безпеки і порядку у повсякденному режимі несення служби, їх виконати неможливо.

Залежно від обставин, що склалися, посилений варіант може бути оголошений як для всіх працівників органів поліції, так і для її окремого органу або відокремленого підрозділу.

Метою введення посиленого варіанта є найшвидша нормалізація оперативної обстановки та відновлення правопорядку, усунення загрози життю чи здоров'ю громадян, створення умов для нормального функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, інших соціальних інститутів суспільства.

Посилений варіант може бути введений на території держави або в окремих її регіонах чи населених пунктах у разі введення в установленому порядку правового режиму воєнного стану за наявності реальної загрози безпеці або життю громадян, усунення якої є одним із основних завдань НПУ.

Посилений варіант службової діяльності уводиться в разі:

1) повідомлення про обставини (події), що можуть призвести чи призвели до загострення оперативної обстановки, можуть створити чи створили загрозу життю (здоров'ю) громадян, їх конституційним правам і свободам;

2) виникнення масових заворушень, що супроводжуються обмеженням певних прав і свобод людини;

3) виникнення міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, блокування або захоплення особливо важливих об'єктів або окремих місцевостей, що загрожує безпеці громадян і порушує функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

4) учинення терористичних актів;

5) виникнення надзвичайних ситуацій воєнного характеру, що створюють загрозу життю і здоров'ю значної кількості населення;

6) спроби захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства.

Поліцейські, які проходять службу в регіональних підрозділах міжрегіональних територіальних органів поліції, на час запровадження посиленого варіанта перебувають в оперативному підпорядкуванні ГУНП. Їх функціональне використання визначається начальником відповідного ГУНП за погодженням з керівниками зазначених вище органів.

Переведення на посилений варіант здійснюється шляхом видання наказу і доведення його до відома підпорядкованих поліцейських.

У наказі про переведення на посилений варіант зазначаються:

1) обґрунтування необхідності переведення;

2) час, з якого вводиться посилений варіант, і строк, на який він вводиться;

3) межі території, на якій вводиться посилений варіант;

4) забезпечення поліцейських вогнепальною зброєю, оснащення їх спецзасобами та засобами зв'язку.

На посилений варіант можуть переводитися як усі органи системи НПУ, так і окремі відповідні підрозділи територіальних органів. За наказом керівників, які мають право введення посиленого варіанта, чисельність сил може бути збільшена за рахунок:

1) тимчасової відміни вихідних днів для поліцейських та відкликання їх із відпусток;

2) припинення здійснення відряджень або відкликання з них поліцейських;

3) установа для поліцейських (крім добових нарядів) несення служби понад установлену тривалість робочого часу, а також у вихідні та святкові дні, але не більше 12-годинного робочого дня та шестиденного робочого тижня.

Залежно від оперативної обстановки керівник, який має право введення посиленого варіанта, може перевести поліцейських на їх компактне розміщення у службових приміщеннях поліції або в гуртожитках,

готелях та інших приміщеннях для тимчасового проживання з дотриманням санітарно-гігієнічних норм.

Розміщення за межами службових приміщень поліції погоджується з органами виконавчої влади, яким належать відповідні приміщення, з обов'язковою організацією необхідних видів комунального, продовольчого та інших видів забезпечення.

У комплексі завдань із забезпечення посиленого варіанта передбачається:

- 1) установа добового чергування керівництва поліції;
- 2) посилення добових нарядів чергових частин та слідчо-оперативних груп, створення груп документування або збільшення їх чисельності;
- 3) забезпечення чергування поліцейських у кількості, необхідній для виконання поставлених службових завдань;
- 4) розгортання додаткових контрольно-пропускних пунктів, маршрутів та постів, інших нарядів згідно з типовими планами або залежно від обстановки, що склалася;
- 5) посилення охорони важливих об'єктів, у тому числі об'єктів спеціальних установ поліції та прилеглих до них територій, та осіб, які в них утримуються;
- 6) максимальне відпрацювання території, що обслуговується, а також залучення для забезпечення публічної безпеки і порядку додаткових сил та засобів;
- 7) перевірка протипожежного стану об'єктів системи поліції, готовності протипожежних засобів;
- 8) формування (за необхідності) зведених загонів у разі загрози виникнення або виникнення групових порушень публічної безпеки і порядку чи масових заворушень;
- 9) створення мобільного резерву сил і засобів;
- 10) обов'язкова перевірка наявності, стану, додержання порядку збереження зброї, боєприпасів, вибухових, сильнодіючих, отруйних речовин, спеціальних засобів, посилений контроль за їх видачею.

До посиленого варіанта службової діяльності не залучаються поліцейські з числа одиноких матерів, вагітних жінок, батьків, які виховують дитину без матері, у тому числі в разі тривалого перебування матері в закладі охорони здоров'я.

У разі неможливості виїхати особисто у зв'язку з переведенням на посилений варіант службової діяльності, слід відправити дітей і родичів похилого віку до родичів, знайомих. Необхідно взяти із собою всі документи, коштовні речі і цінні папери.

Підготовку до можливого перебування у зоні надзвичайної ситуа-

ції доцільно починати завчасно. Необхідно підготувати "тривожну валізу" з речами, які можуть знадобитись при перебуванні у зоні НС або при евакуації у безпечні райони.

Підготовка оселі:

- нанести захисні смуги зі скочу (паперу, тканини) на віконне скло для підвищення його стійкості до вибухової хвилі та зменшення кількості уламків і уникнення травмування у разі його пошкодження;
- по можливості обладнати укриття у підвалі, захистити його мішками з піском, передбачити наявність аварійного виходу;
- за наявності земельної ділянки обладнати укриття на такій відстані від будинку, яка є більшою за його висоту;
- зробити вдома запаси питної та технічної води;
- зробити запас продуктів тривалого зберігання;
- додатково укомплектувати домашню аптечку засобами надання першої медичної допомоги;
- підготувати (закупити) засоби первинного пожежогасіння;
- підготувати ліхтарики (комплекти запасних елементів живлення), газові лампи та свічки на випадок відключення енергопостачання;
- підготувати (закупити) прилади (примус) для приготування їжі у разі відсутності газу й електропостачання;
- підготувати необхідні речі та документи на випадок термінової евакуації або переходу до захисних споруд цивільної оборони або інших сховищ (підвалів, погребів тощо);
- особистий транспорт завжди мати у справному стані і запасом палива для виїзду у небезпечний район;
- при наближенні зимового періоду необхідно продумати питання щодо обігріву оселі у випадку відключення централізованого опалення.

Правила поведінки в умовах надзвичайних ситуації воєнного характеру. Необхідно:

- зберігати особистий спокій, не реагувати на провокації;
- не сповіщати про свої майбутні дії (плани) малознайомих людей, а також знайомих з ненадійною репутацією;
- завжди мати при собі документ (паспорт) що засвідчує особу, відомості про групу крові своєї та близьких родичів, про можливі проблеми зі здоров'ям (алергію на медичні препарати тощо);
- знати місце розташування захисних споруд цивільного захисту поблизу місця проживання, роботи, місцях частого відвідування (магазини, базар, дорога до роботи, медичні заклади тощо). Без необхідності намагатися якнайменше перебувати поза місцем проживання, роботи та

у малознайомих місцях;

- при виході із приміщень, пересуванні сходами багатопверхівок або до споруди цивільного захисту (сховища) дотримуватись правила правої руки (як при русі автомобільного транспорту) з метою уникнення тисняви. Пропускати вперед та надавати допомогу жінкам, дітям, перестарілим людям та інвалідам, що значно скоротить терміни зайняття укриття;

- уникати місць скупчення людей;

- не вступати у суперечки з незнайомими людьми, уникати можливих провокацій;

- у разі отримання будь-якої інформації від органів державної влади про можливу небезпеку або заходи щодо підвищення безпеки передати її іншим людям (за місцем проживання, роботи тощо);

- при появі озброєних людей, військової техніки, заворушень негайно покидати цей район;

- пильнувати за особами, які погано орієнтуються на місцевості, розмовляють з акцентом, мають нехарактерну зовнішність, ведуть протиправні і провокативні дії, незрозумілі роботи тощо; негайно інформувати органи правопорядку, місцевої влади, військових;

- у разі потрапляння у район обстрілу сховатись у найближчу захисну споруду цивільної оборони, сховище (укриття). У разі відсутності пристосованих сховищ для укриття використовувати нерівності рельєфу (канави, окопи, заглиблення від вибухів тощо). У разі раптового обстрілу та відсутності поблизу споруд цивільного захисту, сховища і укриття – лягти на землю головою в сторону, протилежну вибухам. Голову прикрити руками (за наявності для прикриття голови використовувати валізу або інші речі). Не виходити з укриття до кінця обстрілу;

- надавати першу допомогу іншим людям у разі їх поранення. Викликати швидку допомогу, представників ДСНС України, органів правопорядку, за необхідності – військових;

- у разі якщо ви стали свідком поранення або смерті людей, протиправних щодо них дій (арешт, викрадення, побиття тощо), слід намагатися з'ясувати та зберегти якнайбільше інформації про них та обставини події для надання допомоги, пошуку, встановлення особи тощо. Необхідно пам'ятати, що ви самі або близькі вам люди також можуть опинитись у скрутному становищі і потребуватимете допомоги.

Не рекомендується:

- підходити до вікон, якщо почуєте постріли;

- спостерігати за ходом бойових дій;

- стояти чи перебігати під обстрілом;

- конфліктувати з озброєними людьми;

- демонструвати зброю або предмети, схожі на неї, якщо ви в цивільному одязі.

При виявленні вибухонебезпечних предметів забороняється:

- 1) перекладати, перекочувати їх з одного місця на інше;
- 2) збирати і зберігати, нагрівати і ударяти їх;
- 3) намагатися розряджати і розбирати;
- 4) виготовляти різні предмети;
- 5) використовувати заряди для розведення вогню й освітлення;
- 6) приносити в приміщення, закопувати в землю, кидати в колодязь чи річку.

Виявивши вибухонебезпечні предмети, слід вжити заходів з означення, огороження й охорони їх на місці виявлення; негайно повідомити про це територіальні органи ДСНС та МВС.

«Тривожна валіза» – як правило, міцний і зручний рюкзак від 25 літрів і більше, що містить необхідний індивідуальний мінімум одягу, предметів гігієни, медикаментів, інструментів, засобів індивідуального захисту та продуктів харчування. Всі речі повинні бути новими (періодично поновлюваними) і не використовуватись у повсякденному житті. Екстрена валіза призначена для максимально швидкої евакуації із зони надзвичайної події, будь то землетрус, повінь, пожежа, загострена криміногенна обстановка, епіцентр військових дій тощо. Вміст рюкзаку треба укладати рівномірно. Добре мати рюкзак з “підвалом” (нижнім клапаном).

У рюкзак рекомендується покласти:

- копії важливих документів в поліетиленовій упаковці. Заздалегідь слід зробити копії всіх важливих документів – паспорта, автомобільних прав, документів на нерухомість, автомобіль тощо. Документи треба укладати так, щоб у разі необхідності їх можна було швидко дістати. У деяких джерелах так само рекомендовано серед документів тримати кілька фотографій рідних і близьких;
- кредитні картки та готівку;
- дублікати ключів від будинку і машини;
- карту місцевості, а також інформацію про спосіб зв'язку і зустрічі в умовленому місці зустрічі вашої родини;
- засоби зв'язку та інформації (невеликий радіоприймач з можливістю прийому в УКХ і БМ діапазоні) та елементи живлення до радіоприймача (якщо потрібні);
- ліхтарик (краще кілька) і запасні елементи живлення до нього, сірники (бажано туристичні), запальничку, свічки;
- компас, годинник (перевагу надати водонепроникним);
- багатофункціональний інструмент, що включає лезо ножа, ши-

ло, пилку, викрутку, ножиці тощо;

- ніж, сокиру, сигнальні засоби (свисток, фальшфейер та ін.);
- декілька пакетів для сміття, об'ємом 120 літрів. Може замінити намет або тент, якщо розрізати;

- рулон широкого скотчу;

- упаковку презервативів. Презерватив за необхідності може використовуватись для захисту від вологи сірників та запальничок, як джгут для зупинки кровотечі, надійного закупорювання ємностей від комах та піску, перенесення води;

- шнур синтетичний 4-5 мм , близько 20 м;

- блокнот і олівець;

- нитки та голки;

- аптечку першої допомоги. До складу аптечки обов'язково повинні входити: бинти, лейкопластир, вата, йод, активоване вугілля (інтоксикація), парацетамол (жарознижувальний), пенталгін (знеболююче), супрастин (алергія), імодіум (діарея), фталазол (шлункова інфекція), альбуцид (краплі для очей), джгут, шприци, ліки, що ви приймаєте (мінімум на тиждень), з описом способу застосування та дози; рецепти; прізвища та мобільні телефони ваших лікарів (слідкуйте за терміном придатності ліків);

- одяг: комплект нижньої білизни (2 пари), шкарпетки бавовняні (2 пари) і вовняні, запасні штани, сорочка або кофта, плащ-дошовик, в'язана шапочка, рукавички, шарф (може знадобитися в найнесподіваніших ситуаціях), зручне, надійне взуття;

- міні-палатка, поліуретановий килимок, спальник (якщо дозволяє місце);

- засоби гігієни: зубна щітка і зубна паста, невеликий шматок мила, рушник (краще – пресовані в упаковці), туалетний папір, кілька упаковок одноразових сухих та вологих серветок, кілька носових хусток, засоби інтимної гігієни, бритву, манікюрний набір;

- приналежності для дітей (якщо необхідні);

- посуд (краще металевий): казанок, фляга, ложка, кружка;

- запас їжі на кілька днів – все, що можна їсти без попередньої обробки, не займає багато місця, довго зберігається (не швидкопсувні), наприклад: висококалорійні солодоці (чорний шоколад (з горіхами), льодяники), набір продуктів (тушонка, галети, суп-пакети, м'ясні та рибні консерви), якщо дозволяє місце – крупа перлова, гречана, рис, макарони, вермішель, сухі овочеві напівфабрикати, горілка, спирт питний;

- запас питної води на 1-2 дні, який треба періодично оновлювати (вода не повинна бути застоююю).

У літніх людей, інвалідів та дітей є особливі потреби. За необхід-

ності цей список доповнюється і коригується. Загальна вага «тривожної валізи» не має перевищувати **50 кілограмів**.

Контрольні запитання

1. Визначення надзвичайної ситуації воєнного походження.
2. Правовий режим воєнного стану.
3. Умови введення правового режиму воєнного стану.
4. Порядок введення правового режиму воєнного стану.
5. Обмеження в умовах введення правового режиму воєнного стану.
6. Правила поведінки в умовах надзвичайних ситуації воєнного характеру.
7. Дії при виявленні вибухонебезпечних предметів.
8. Вміст «тривожної валізи».

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ВИЗНАЧЕННЯ

Аварія – небезпечна подія техногенного характеру, що спричинила ураження, травмування населення або створює на окремій території чи території суб'єкта господарювання загрозу життю або здоров'ю населення та призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи спричиняє наднормативні, аварійні викиди забруднюючих речовин та інший шкідливий вплив на навколишнє природне середовище.

Безпека -- це стан життя та діяльності, за якого з певною ймовірністю виключається прояв небезпек.

Бризантність – здатність вибухової речовини дробити середовище, що оточує заряд.

Вибух – процес надзвичайно швидкого горіння, що супроводжується миттєвим наростанням температури і тиску і має велику руйнівну силу.

Вибухобезпека – це стан об'єкта, за яким виключається можливість виникнення вибуху, а у випадку його прояву мінімалізується вплив на людей його небезпечних факторів, забезпечується захист матеріальних цінностей.

Вибухові речовини – речовини, здатні до вибухання під впливом ударів, струсів, дією відкритого вогню.

Детонація – миттєвий вибух речовини, викликаний вибухом іншої речовини або струсом, ударом.

Епідемія – масове поширення інфекційної хвороби серед населення відповідної території за короткий проміжок часу.

Епізоотія – широке поширення заразної хвороби тварин за короткий проміжок часу, що значно перевищує звичайний рівень захворюваності на цю хворобу на відповідній території.

Епіфітотія – широке поширення на території однієї або кількох адміністративно-територіальних одиниць заразної хвороби рослин, що значно перевищує звичайний рівень захворюваності на цю хворобу на відповідній території;

Засоби індивідуального захисту – засоби, які захищають тіло працівника або його окремі органи від дії небезпечних або шкідливих факторів.

Землетруси – коливання земної кори, що виникають у результаті природних геологічних процесів: руху тектонічних плит, вулканічної діяльності, обвалів підземних пустот, внаслідок падіння на поверхню землі великих космічних тіл, а також під час потужних підземних та на-

земних вибухів, зокрема під час проведення ядерних випробувань.

Зсуви – зміщення мас гірських порід униз по схилу.

Зона надзвичайної ситуації – окрема територія, акваторія, де стала надзвичайна ситуація.

Ідентифікація небезпек – кількісна та якісна оцінка небезпеки за можливими передбачуваними наслідками.

Іонізуюче випромінювання – будь-яке випромінювання, яке викликає іонізацію середовища (утворення електричних зарядів – іонів – різних знаків).

Катастрофа – велика за масштабами аварія чи інша подія, що призводить до тяжких наслідків.

Лавини – швидкий, раптовий зсув снігу та (або) льоду стрімкими схилами гір, який загрожує життю і здоров'ю людей, завдає шкоди об'єктам економіки та довкіллю.

Надзвичайна ситуація – обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності.

Надзвичайні ситуації техногенного характеру – наслідок транспортних аварій, катастроф, пожеж, неспровокованих вибухів чи їх загроза, аварій з викидом (загрозою викиду) небезпечних хімічних, радіоактивних, біологічних речовин, раптового руйнування споруд та будівель, аварій на інженерних мережах і спорудах життєзабезпечення, гідродинамічних аварій на греблях, дамбах тощо.

Надзвичайні ситуації природного характеру – наслідки небезпечних геологічних, метеорологічних, гідрологічних, морських та прісноводних явищ, деградації ґрунтів чи надр, природних пожеж, змін стану повітряного басейну, інфекційних захворювань людей, сільськогосподарських тварин, масового ураження сільськогосподарських рослин хворобами чи шкідниками, зміни стану водних ресурсів та біосфери тощо.

Надзвичайні ситуації соціально-політичного характеру – ситуації, пов'язані з протиправними діями терористичного та антиконституційного спрямування: здійснення або реальна загроза терористичного акту (збройний напад, захоплення і затримання важливих об'єктів ядер-

них установок і матеріалів, систем зв'язку та телекомунікації, напад чи замах на екіпаж повітряного чи морського судна), викрадення (спроба викрадення) чи знищення суден, встановлення вибухових пристроїв у громадських місцях, викрадення зброї, виявлення застарілих боєприпасів тощо.

Надзвичайні ситуації воєнного характеру – ситуації, пов'язані з наслідками застосування зброї масового ураження або звичайних засобів ураження, під час яких виникають вторинні фактори ураження населення внаслідок зруйнування атомних і гідроелектричних станцій, складів і сховищ радіоактивних і токсичних речовин та відходів, нафтопродуктів, вибухівки, сильнодіючих отруйних речовин, токсичних відходів, транспортних та інженерних комунікацій.

Надзвичайна ситуація державного рівня – надзвичайна ситуація, яка розвивається на території двох та більше областей або загрожує транскордонним перенесенням, а також у разі коли для її ліквідації необхідними є матеріали і технічні ресурси в обсягах, що перевищують власні можливості окремої області.

Надзвичайна ситуація місцевого рівня – надзвичайна ситуація, яка виходить за межі потенційно небезпечного об'єкта, загрожує поширенням самої ситуації або її вторинних наслідків на довкілля, сусідні населені пункти, інженерні споруди, а також у разі коли для її ліквідації необхідними є матеріальні і технічні ресурси в обсягах, що перевищують власні можливості об'єкта. До місцевого рівня також належать всі НС, які виникають на об'єктах житлово-комунальної сфери та інших, що не входять до затверджених переліків потенційно небезпечних об'єктів.

Надзвичайна ситуація регіонального рівня – надзвичайна ситуація, яка розвивається на території двох або більше адміністративних районів (міст обласного значення) або загрожує перенесенням на територію суміжної області, а також у разі коли для її ліквідації необхідними є матеріальні і технічні ресурси в обсягах, що перевищують власні можливості окремого району.

Надзвичайний стан – це особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства, і який передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відве-

рення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормально-го функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Небезпеки – це складові будь-якого процесу або явища, які характеризуються фізичними, хімічними та біологічними діями з несприятливими наслідками для людини та навколишнього середовища; умова чи ситуація, яка існує в навколишньому середовищі і здатна призвести до небажаного вивільнення енергії, що може спричинити фізичну шкоду, поранення чи пошкодження.

Небезпечна подія – подія, у тому числі катастрофа, аварія, пожежа, стихійне лихо, епідемія, епізоотія, епіфітотія, яка за своїми наслідками становить загрозу життю або здоров'ю населення чи призводить до завдання матеріальних збитків.

Небезпечна зона – простір, де постійно діють або періодично виникають небезпечні й шкідливі фактори, які можуть діяти на людину.

Небезпечна ситуація – умови, за яких складається можливість дії на людину шкідливих і небезпечних факторів, просторове і часове суцільне розміщення людини і небезпечної зони.

Небезпечний фактор – це фізичне, природне, соціальне явище або процес у середовищі існування, які потенційно можуть порушувати життєвий або природний ресурс.

Особиста безпека працівника Національної поліції – система організаційно-правових, фізичних і тактико-психологічних заходів, які дозволяють забезпечити збереження життя і здоров'я працівника підрозділів Національної поліції і підтримання високого рівня ефективності його професійних дій.

Повінь – значне затоплення місцевості внаслідок підйому рівня води в річці, озері, водосховищі, спричинене зливами, весняним таненням снігу, вітровим нагоном води, руйнуванням дамб, гребель.

Пожежа – неконтрольоване горіння поза спеціальним вогнищем, що розвивається за часом і в просторі.

Пожежна безпека – стан об'єкта, за яким з установленною ймовірністю виключається можливість пожежі, а у випадку її виникнення унеможливується дія на людей небезпечних факторів пожежі і забезпечується захист матеріальних цінностей.

Противибуховий режим – комплекс встановлених норм і правил поведінки людей, виконання робіт і експлуатації об'єкта, спрямованих на гарантування вибухобезпеки.

Професійно-психологічна готовність поліцейського – сукупність якостей та властивостей особистості, що зумовлює стан мобілізованості психіки, настроєність на найбільш доцільні, активні та рішучі дії в складних чи небезпечних для життя і здоров'я умовах виконання службових обов'язків.

Ризик – поєднання ймовірності події з певними небажаними наслідками.

СДОР – сильнодіючі отруйні речовини.

Селі – паводки з великою концентрацією ґрунту, мінеральних часток, каміння, уламків порід, що раптово виникають в руслах гірських річок.

Троїловий еквівалент – кількість вибухової речовини, яка за силою вибуху дорівнює вибуху 1 кг тротилу.

Ураган – атмосферний вихор великих розмірів зі швидкістю вітру до 120 км/г, а у приземному шарі – до 200 км/г.

Управління ризиком – процес прийняття рішень і здійснення заходів, спрямованих на забезпечення мінімально можливого ризику.

Фугасність – здатність вибуху переміщувати елементи середовища.

Цунамі – небезпечне природне явище, що становить собою ударні водяні хвилі, які виникають головним чином в результаті зсуву вгору або вниз протяжних ділянок морського дна при підводних і прибережних землетрусах, руйнування гребель і водосховищ.

Шкідлива речовина – речовина, що при контакті з організмом людини за умов порушення вимог безпеки може призвести до виробничої травми, професійного захворювання або розладів у стані здоров'я, що визначається сучасними методами, як у процесі праці, так і у віддалені строки життя теперішнього і наступних поколінь.

Шкідливий фактор – небезпечний фактор, вплив якого на людину за певних умов призводить або може призвести до захворювання або зниження життєво важливих функцій організму, а також працездатності, завдає шкоди матеріальним цінностям, викликає негативні процеси в суспільстві та природі.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

1.2. Акти міжнародного права:

1.2.1. Рішення Ради колективної безпеки Організації Договору про колективну безпеку щодо Положення про порядок реагування держав-членів Організації Договору про колективну безпеку на надзвичайні ситуації від 20.12.2011

1.2.2. Рішення Ради колективної безпеки Організації Договору про колективну безпеку щодо внесення змін до Положення про Координаційну раду з надзвичайних ситуацій держав-членів Організації Договору про колективну безпеку від 10.12.2010.

1.2.3. Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи та Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй в Україні щодо співробітництва у галузі зменшення ризиків природних катастроф та швидкого відновлення від 30.10.2009.

1.3. Закони України:

1.3.1. Закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

1.3.2. Кодекс Цивільного захисту України із змінами. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 14. Ст. 96.

1.3.3. Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» (Відомості Верховної Ради України, 1994, № 27, ст. 218) / Документ 4004-12, чинний, редакція від 28.12.2015, підстава 901-19. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4004-12>.

1.3.4. Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» (Відомості Верховної Ради України, 2000, № 29, ст. 228) / Документ 1645-14, чинний, редакція від 05.12.2012, підстава 5460-17. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1645-14>.

1.3.5. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII (Відомості Верховної Ради, 2015, № 28, ст. 250). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.

1.3.6. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16.03.2000 № 1550-III (Відомості Верховної Ради України, 2000, № 23, ст. 176. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>.

1.3.7. Закон України «Про боротьбу з тероризмом». *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 25. Ст. 180.

1.4. Підзаконні акти:

1.4.1. Порядок класифікації надзвичайних ситуацій за їх рівнями: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 березня 2004 року № 368.

1.4.2. Про затвердження Типового положення про регіональну та місцеву комісію з питань техногенно-екологічної безпеки і надзвичайних ситуацій, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 року № 409.

1.4.3. Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 січня 2014 р. № 11.

1.4.4. Про затвердження Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків:

Постанова Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 р. № 92.

1.4.5. Про затвердження типових положень про функціональну і територіальну підсистему єдиної державної системи цивільного захисту: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2015 р. № 101.

1.4.6. Положення про Національну поліцію: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 877.

1.4.7. Про затвердження Типового плану запровадження та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 липня 2015 року № 544.

1.4.8. Про затвердження Типового положення про регіональну та місцеву комісію з питань техногенно-екологічної безпеки і надзвичайних ситуацій, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 року № 409.

1.4.9. Наказ МВС України від 31.10.2016 № 1129 «Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії територіальних органів поліції та міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України під час реагування на надзвичайні ситуації, у випадку уведення правового режиму воєнного чи надзвичайного стану.

1.4.10. Наказ МВС України від 22.08.2016 № 859 «Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії між Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Національною поліцією України та Національною гвардією України у сфері запобігання і реагування на надзвичайні ситуації, пожежі та небезпечні події».

1.4.11. Наказ МВС України від 10.12.2015 № 1560 «Про затвердження Інструкції про порядок переведення органів Національної поліції України на посиленій варіант службової діяльності».

1.4.12. Наказ МВС України від 26.12.2014 № 1406 «Про затвердження Положення про штаб з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації та Видів оперативно-технічної і звітної документації штабу з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації».

Підручники та посібники:

2.1. Надзвичайні ситуації та цивільний захист населення: навчальний посібник / за ред. С.П. Сонько. Львів: Магнолія-2006, 2006. 232 с.

2.2. Безпека життєдіяльності: навч. посібник / за ред. Є.П. Желібо. 6-е видання. К.: Каравела, 2011. 344 с.

2.3. Чирва Ю.О., Баб'як О.С. Безпека життєдіяльності: навчальний посібник. К.: Атіка, 2001. 304 с.

2.4. Безпека життєдіяльності: навчальний посіб. / Юрій Скобло, Валентин Цапко, Дмитро Мазоренко, Леонід Тіщенко; ред. В.Г. Цапко. 4-те вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2006. 397 с.

2.5. Лапін В.М. Безпека життєдіяльності людини: навч. посібник. К.: Знання, 2000. 184 с.

2.6. Ярошевська В.М. Безпека життєдіяльності: підручник. Київ: ВД "Професіонал", 2004. 559 с.

Інші дидактичні та методичні матеріали:

3.1. Козяр М.М. Основи охорони праці, безпеки життєдіяльності та цивільного захисту населення: навч. посіб. / М.М. Козяр, Я.І. Бедрій, О.В. Станіславчук. К.: Кондор, 2011. 458 с.

3.2. Надзвичайні ситуації воєнного часу та їх вплив на життєдіяльність

людей: метод. рек. до практ. заняття / уклад. О.О. Воробйов; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці: ЧНУ, 2009. 20 с.

3.3. Оцінка обстановки у надзвичайних ситуаціях: метод. рек. до практ. заняття / уклад. О.О. Воробйов; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці: ЧНУ, 2009. 24 с.

3.4. Калинин М.Ю., Волчек А.А., Шведовский П.В. Чрезвычайные ситуации и их последствия: мониторинг, оценка, прогноз и предупреждение. Минск, Изд-во Белсэнс, 2010. 275 с.

3.5. Особиста безпека: навч.-практ. посіб. / В.О. Криволапчук, І.М. Тодуров, М.Т. Бондарчук, А.В. Юрченко, О.В. Шаповалов, за заг. ред. М.Г. Вербенського. К.: ВПЦ МВС України, 2006. 169 с.

3.6. Забезпечення особистої безпеки працівників ОВС при виконанні службових обов'язків: науково-практ. реком. / Юхновець Г.О., Андросюк В.Г., Казміренко Л.І. та ін. / за ред. М.І. Онуфрієва, Я.Ю. Кондратьєва. К.: НАВСУ, 1999. 72 с.

3.7. Андросюк В.Г. Адаптація випускників вищих навчальних закладів МВС України до службової діяльності: психолого-педагог. реком. / В.Г. Андросюк, Л.І. Казміренко, І.Г. Кириченко, Я.Ю. Кондратьєв, Г.О. Юхновець / Націон. академія внутр. справ України. К.: НАВСУ, 2001. 46 с.

3.8. Покайчук В.Я. Організаційні питання забезпечення особистої безпеки працівників ОВС України. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2013_2_35.

3.9. Матюхіна Н.П. Забезпечення особистої безпеки персоналу органів внутрішніх справ: основні підходи. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_3_17.pdf.

3.10. Сягровець В.А. Особиста безпека працівників ОВС як невід'ємний елемент безпеки правоохоронних органів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2007. № 3. С. 67-68.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Верховна Рада України: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Кабінет Міністрів України: <http://www.kmu.gov.ua>.
3. Міністерство внутрішніх справ України: <http://www.mvs.gov.ua>
4. Міністерство освіти і науки України: <http://www.mon.gov.ua>.
5. Міністерство екології та природних ресурсів України: <http://www.menr.gov.ua>.
6. Рада національної безпеки і оборони України: <http://www.rainbow.gov.ua>.
7. Український інститут досліджень навколишнього середовища і ресурсів при Раді національної безпеки і оборони України: <http://www.erriu.ukrtel.net/index.htm>.
8. Офіційний сайт Державної служби України з питань праці: <http://www.dsp.gov.ua>
9. Офіційний сайт Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України: <http://www.social.org.ua>.
10. Інформаційно-пошукова правова система «Нормативні акти України (НАУ)»: <http://www.nau.ua>.
11. Державна служба з надзвичайних ситуацій: <http://dsns.gov.ua/ua/Nebezpeki-tehnogennogo-harakteru.html>.

Навчальне видання

**Грибан Віталій Григорович
Фоменко Андрій Євгенович
Казначесв Дмитро Георгійович
Бойко Олена Іванівна**

**БЕЗПЕКА ПРАЦІВНИКІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ
НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ**

Навчальний посібник

Редактор, оригінал-макет – *А.В. Самотуга*
Редактор *Н.Ю. Веріго*

Підп. до друку 25.01.2019. Формат 60x84/16. Друк – цифровий, трафаретний.
Папір офісний. Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 6,00. Обл.-вид. арк. 6,25.
Тираж – 30 прим. Зам. № 01/19-нп

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, тел. (056) 370-96-59
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6054 від 28.02.2018